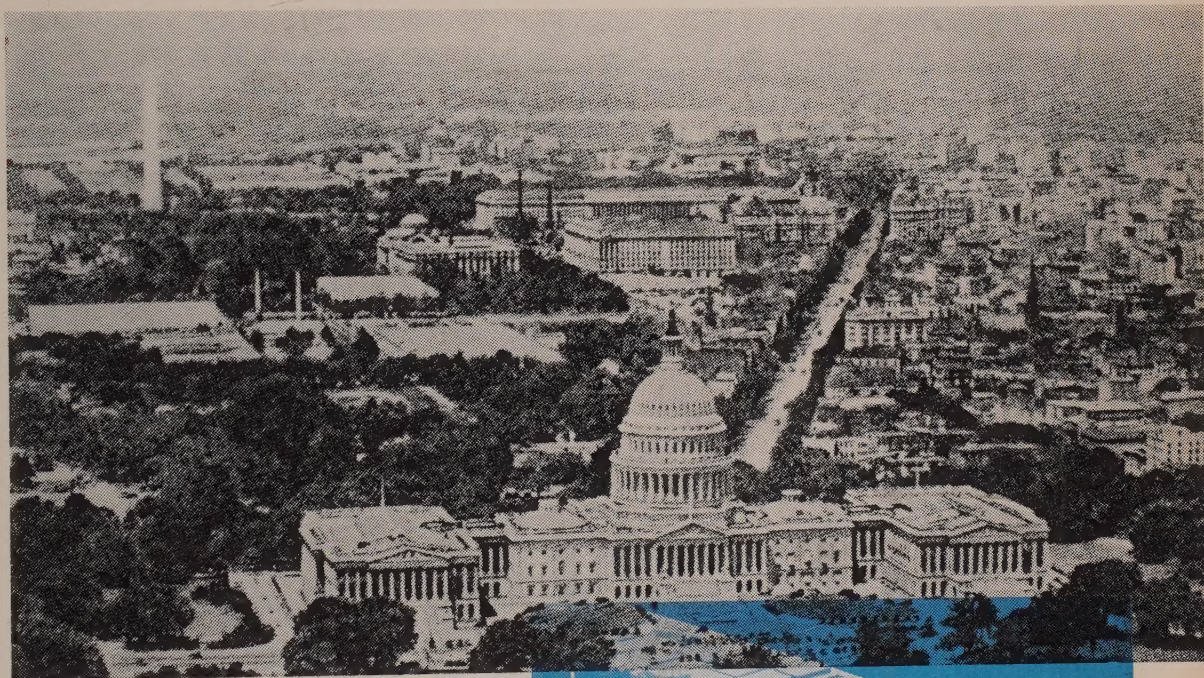
FORUM

maandblad voor architectuur en gebonden kunsten

6
1953

vordemberge gildewart

English Summary

Extension of the Governmental Center at The Hague

Page 191

The Minister of Finance was the first to mention the necessity of an extension of our governmental buildings. We may there perhaps find expression for our specific Dutch political atmosphere, a democratic ideal expressed in that collective artistic form "par excellence", architecture and town-planning.

Maybe his words, spoken in parliament, were not generally noticed. Reason for us to develop his ideas in "Forum".

The political atmosphere, typical to Holland, asks for its own architectural expression (see f.e. Washington for the U.S.A.).

Suggestions in connection with an extension of governmental buildings at The Hague

Page 194

by G. Friedhoff
(State architect)

Mr. Friedhoff says that the old center, being very beautiful, has to be preserved and that it has to dominate the new buildings. He suggests the "Koekamp" and "Malieveld" as most appropriate for this new center.

Center of governmental buildings at The Hague

Page 198

by J. G. E. Luyt

Mr. Luyt too, is in favour of extension towards the ,,Koekamp" and the "Malieveld". He also sees great possibilities in the use of the natural groupings of trees and the adjacent woods and differs only in details with Mr. Friedhoff.

Résumé français

Extension du complexe gouvernemental à La Haye

Page 191

C'est le ministre des finances qui a donné le signe pour une extension générale de notre centre gouvernemental. Il sera peut-être enfin permis au peuple hollandais de chercher à donner expression à son sens démocratique, par l'intermédiaire de ces formes artistiques collectives par excellence, l'architecture et l'urbanisme.

Il se pourrait que les paroles prononcées à ce sujet au parlement par le ministre susdit soient passées trop inaperçues. C'est la raison pourquoi "Forum" veut les souligner, les relever dans les articles suivants. Le caractère national et typique de l'atmosphère politique de la Hollande demande sa propre forme d'expression (voiez p. ex. Washington pour les Etats-Unis).

Ce numéro veut donc donner quelques aspects des possibilités architecturales auxquelques un idéal démocratique collectif peut donner lieu.

Suggestions concernant une extension du complexe gouvernemental à La Haye

Page 194

par G. Friedhoff
(Architecte de l'Etat)

M. Friedhoff se demande à premier lieu ce qu'un centre gouvernemental doit suggerer. Le vieux centre est beau. Il doit être conservé et dominer les nouveaux bâtiments, quoique ceux-ci soient de beaucoup plus extensives. Il voit surtout des possibilités du côté du "Malieveld" et du "Koekamp". Les verdures et la situation propice de la gare lui semblent ouvrir des perspectives intéressantes.

Le centre gouvernemental à La Haye

Page 198

par J. G. E. Luyt

Le "Koekamp" et le "Malieveld" semblent, à lui aussi, le lieu indiqué pour les nouveaux ministères et leurs bâtiments annexes. Il attribue également une grande importance à la verdure sur place et diffère en détails seulement du projet de M. Friedhoff.

The „Koekamp" an element of recreation in the City?

Page 201
by J. T. P. Bijhouwer

Professor J. T. P. Bijhouwer gives us a historical survey of the public function of the "Koekamp" and concludes that no harm would be done to it by the buildings of a new center of government.

Concerning 7 shops

Page 205
by M. Duintjer

The strictly functional and commercial character of the relationship between buyer and seller has to be expressed by the architect.

Metz & Co., Amsterdam. Distinguished and reserved. Has the character of an "exhibit", see f.i. the ceramics.

Smoorenburg, Amsterdam. Fascinating direct appeal to the public, no glass barriers.

Van der Graaf, Amsterdam accentuates, without exaggerating, the hygienic atmosphere of medical instruments and gives us something of the minuteness of the instrumentmaker.

Huisman, Rotterdam gives a more spectacular exhibit to get some reaction from the public.

Van Baalen, The Hague draws its interior to the street, which makes a homely and pleasant impression in our narrow Dutch shopping streets.

Nederland-Kattenburg, Utrecht does the opposite and thus arrives at a remarkable architectural unity, giving us the "Van Tijen", whom we have been waiting for, since he built the appartmenthouse at Parklane at Rotterdam, some 15 years ago.

C. & A. Brenninkmeyer, Amsterdam. The architectural style is kept in the background in favour of the exhibits, a perhaps civil gesture towards the public, but not clearly enough an indication of the thoughts expressed above.

Le „Koekamp" est-il un jardin de récréation publique?

Page 201
par J. T. P. Bijhouwer

Le Professeur J. T. P. Bijhouwer nous donne un aperçu historique de la fonction publique du "Koekamp" et arrive aux mêmes conclusions que les précédents. Il ne voit aucun inconvénient à faire dominer l'architecture sur l'ensemble du "Koekamp".

Au sujet de 7 magasins

Page 205
Par M. Duintjer

Le caractère strictement fonctionnel et commercial forme la base psychologique d'un certain aspect des relations humaines que l'architecte cherche à formuler dans les magasins.

Metz & Co., Amsterdam dinstingué par sa réserve artistique, sa manière d' "exposer", p.e. la céramique.

Smoorenburg, Amsterdam fascine par un appel direct au public; absence de vitrines.

Van der Graaf, Amsterdam souligne sans exagérer le caractère hygiénique des instruments médicaux et donne quelque chose aussi de la minutiosité de l'artisan de ces articles.

Huisman, Rotterdam annonce ses articles bruyamment, faisant une réclame qui force la réaction du public.

Van Baalen, La Haye s'extériorise avec raffinement, ce qui peut produire un effet intime et agréable dans les étroites rues hollandaises.

Nederland-Kattenburg, Utrecht fait l'opposé et parvient ainsi à une unité architecturale remarquable, nous donnant enfin le "Van Tijen" de l'appartement au Parklaan à Rotterdam que nous avons attendu depuis 15 ans.

C. & A. Brenninkmeyer, Amsterdam cherche l'effacement de l'architecture en faveur des articles exposés, hommage positif au public, mais peut-être mise en pratique trop vague de l'idée exprimée plus haut.

Maandblad gewijd aan Architectuur en Gebonden Kunsten. Opgericht door het Genootschap ,,Architectura et Amicitia'' in samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A. Orgaan van het Genootschap A. et A.

Redactie Secretariaat: Mej. I. D. Foest, Keizersgracht 476, Amsterdam-C., tel. 35375, aan wie alle voor de redactie bestemde stukken moeten worden gezonden

INHOUD VAN DIT NUMMER:

Het volgende nummer zal gewijd zijn aan:
A et A 10e leergang te Doorn
Scholenbouw

,,FORUM'' verschijnt met 12 nummers per jaar

Abonnementsprijs *f* 24.— per jaar
Losse nummers, indien aanwezig *f* 2.50 per nummer
Alles franco per post bij vooruitbetaling te voldoen
Voor België Frs. 340.—

Prijs van dit nummer *f* 2.50

Voor advertenties wende men zich tot de uitgever

Uitgave en Administratie: G. VAN SAANE, Herengracht 406
Amsterdam-C. - Telefoon 36186 - Postrekening 681.31.

Achtste Jaargang No. 6
Juni 1953

FORUM

Légende behorende bij uitbreiding Regeringswijk te 's-Gravenhage

1 Ministerie van Algemene Zaken
2 Ministerie van Binnenlandse Zaken
3 Ministerie van Buitenlandse Zaken
4 Ministerie van Justitie
5 Ministerie van Oorlog
6 Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen
7 Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen
8 Ministerie van Financiën
9 Ministerie van Marine
10 Ministerie van Economische Zaken
11 Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening
12 Ministerie van Verkeer en Waterstaat
13 Ministerie van Sociale Zaken
14 Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting

UITBREIDING REGERINGS

Bestaande Regeringsgebouwen | Nieuwe Regeringsgebouwen | Nieuwe Rijkskan

torengebouwen

Uitbreiding van het Regeringscentrum te Den Haag

Wanneer werkelijk — zoals wij volhouden — al wat ons vervult en bezielt een uitweg zoekt in de kunst en wanneer daarbij — zoals wij dan bovendien plegen te stellen — architectuur en stedebouw bij uitstek zijn aangewezen om onze *collectieve* aspiraties te vertolken, dan moet er onlangs wel een popeling zijn gegaan door heel ons volk, toen de Minister van Financiën in het Parlement repte van bouwplannen voor zijn eigen departement. Want daarmede ging plotseling een deur open.

Al onze ministeries toch barsten al lang uit hun muren, iedere Excellentie vraagt om méér ruimte voor zijn staf en tot dusverre is het 's lands Thesaurier geweest die — met een beroep op de eeuwig berooide staat onzer middelen — deze bouwlust heeft weten te breidelen en af te leiden naar semi-permanente noodvoorzieningen, die misschien niet doeltreffend, waarschijnlijk niet goedkoop en zeker niet beeldend zijn geweest.

Zodra dus de beheerder der penningen voor zichzelf het bouwen verantwoord blijkt te achten valt een slagboom weg voor de aandrang zijner collega's.

En daarmee komt de weg vrij voor de bouw van een samenhangend Regeringscentrum, voor het oprichten van een Teken voor wat ons zózeer ter harte gaat dat wij er dagelijks ons goed voor offeren en ons bloed voor gereed houden, voor die democratische levensvorm die onze collectieve aspiraties belichaamt en zich derhalve onweerstaanbaar moet willen uiten in werken allereerst van stedebouw en architectuur, en verder van alle andere kunsten, de sculptuur niet te vergeten.

Wij hebben, het zij erkend, nog weinig gemerkt van deze popeling, van deze rilling die door ons volk had moeten gaan, maar misschien is deze zo veel-belovende uitspraak van onze Minister van Financiën wat onopgemerkt gebleven. Zijn woorden worden gewoonlijk met andere oogmerken na-geplozen, en onze democratische gezindheid concretiseert zich nu eenmaal niet allereerst in een zeer gulzige belangstelling voor het parlementaire.

Daarom willen wij aan deze als terloops onthulde kans in dit nummer iets meer relief geven. Dit kleine stootje zal, daaraan twijfelen wij niet, een ware volksbeweging inleiden, een algemene roep om datgene verbeeld te zien wat wij dag en nacht gereed staan te verdedigen.

De oude, eenhoofdige, autoritaire, regeringsvormen hebben zich wel degelijk uitgebeeld in de vorstenpaleizen die immers niet slechts heersers*woningen* waren, maar tevens huisvesting en Teken van het eigenlijke, het gouvernement.

New Delhi en Canberra stammen weliswaar uit de nieuwere tijd, doch zij vertolken toch nog niet die samenlevingsvorm die ons voor ogen staat.

Anders is het met Washington, dat inderdaad Teken is van een jonge democratie die Walt Whitman heeft bezongen met die vurigheid waarnaar wij in onze dagen vergeefs verlangen.

Maar Washington is als voorbeeld voor ons toch niet rechtstreeks bruikbaar. Niet in de eerste plaats omdat het zijn vormentaal ontleent aan een ons vreemd en overleefd arsenaal, maar wèl omdat het een schaal heeft welke ons Nederlanders ten enenmale vreemd is, en verder ook wel, omdat het zijn uitgangspunt niet neemt — en trouwens niet nemen kón — in een ouder monument, dat, zoals hier, de voorlopers en de eerste aanzetten onzer democratie in herinnering brengt.

Wij hebben inderdaad zeer bizondere mogelijkheden.
Wij hebben een oud stedebouwkundig monument van de eerste rang, getuige van die merkwaardige, niet geheel logisch opgebouwde staatkundige structuur die aan ons huidige staatsbestel is voorafgegaan en die als zijn voorloper kan worden beschouwd.

Dit monument kan als uitgangspunt dienen voor nieuwe ontwikkelingen, waarmede de continuïteit in ons staatkundige leven op adequate wijze vertolkt zou worden.

In dit nummer worden enkele mogelijkheden voor zulke nieuwe ontwikkelingen aangeduid. De redactie spreekt zich niet uit voor een bepaalde oplossing; er zijn vermoedelijk nog andere, wellicht schonere, denkbaar. Zij wil slechts de aandacht vestigen op een grote kans welke wellicht open komt en die zou kunnen worden gemist door een ongeorganiseerde activiteit van afzonderlijk opererende autoriteiten.

Men verwijt de democratieën wel, dat zij niet in staat zijn tot monumentale creaties. Wij laten hier in het midden, wat men onder monumentaliteit heeft te verstaan, maar indien zou moeten worden ervaren dat de democratie alléén maar in staat zou zijn tot stukwerk, dat zij niet zou kunnen inspireren tot eendrachtige creatieve arbeid, ook en vooral op de terreinen waarop *„Forum"* zich bij voorkeur beweegt, dan zou dit gelijk staan met een doodvonnis over een ideaal, waarvoor ons westelijke halfrond zich materieel zulke formidabele offers getroost.

Aan ons om het tegendeel te bewijzen.

Redactie

Plan van Washington D.C. van de Fransman l'Enfant

Luchtfoto van Washington, ,,the City of Magnificient Distances''. Van het Capitool, in het midden, loopt de historische Pennsylvania Avenue naar het noordwesten. Aan het eind van de dicht met bomen bezette promenade domineren het Washington Monument en Lincoln Memorial. In het midden, op de achtergrond, het New National Museum, de Ministeries van Financiën en van Handel en het Departement van de Posterijen.

Washington
United States of America
POTOMAK RIVER
EASTERN BRANCH

Een suggestie voor een uitbreiding van de Regeringsgebouwen te 's-Gravenhage

Ir G. Friedhoff, b.i.

„Sinds de buitenplaatsen, die oudtijds ten Noorden en ten Zuiden het bos omgaven, verdwenen zijn en huizenrijen op hun plaats verrezen, ligt het bos niet meer buiten maar in de stad en zullen Koekamp en Malieveld, die daar thans als vergeten weilanden liggen, door een architecturale omlijsting in de veranderde omgeving meer harmonisch gesitueerd moeten worden." Dr Jan Kalf in „Bouw" 1948 - 1 Mei no. 18

Ambtshalve werd ik in 1946 geconfronteerd met de wijze, waarop de regeringsgebouwen in Den Haag uitgebreid moeten worden. In het wederopbouwplan van architect Dudok was hiervoor een gebied gereserveerd, het gebouwencomplex rond het z.g. Plein 1945. Uit verschillende overwegingen zijn van regeringswege hiertegen bezwaren gerezen. Als architect is het niet mogelijk om een dergelijk probleem verder te laten rusten, maar automatisch gaan de gedachten uit naar oplossing van dit vraagstuk op andere wijze. Daarmede echter betreedt men het gebied, dat voor anderen gereserveerd is!

Uit hoofde van mijn functie bleef dit dus een gesloten terrein, doch als levend architect kan men zijn gedachten niet ambtshalve beperken en zo ontstond een voorstel, dat ik hier aan de vergetelheid wil ontrukken door het in „Forum" te publiceren.

Aan architect Dudok was in eerste instantie opgedragen „de gaten in Den Haag zo gauw mogelijk te stoppen" en op de eerste expositie van de wederopbouwplannen werd dit nog eens visueel onderstreept door enige gaten in een lap, die kunstig waren gedicht.

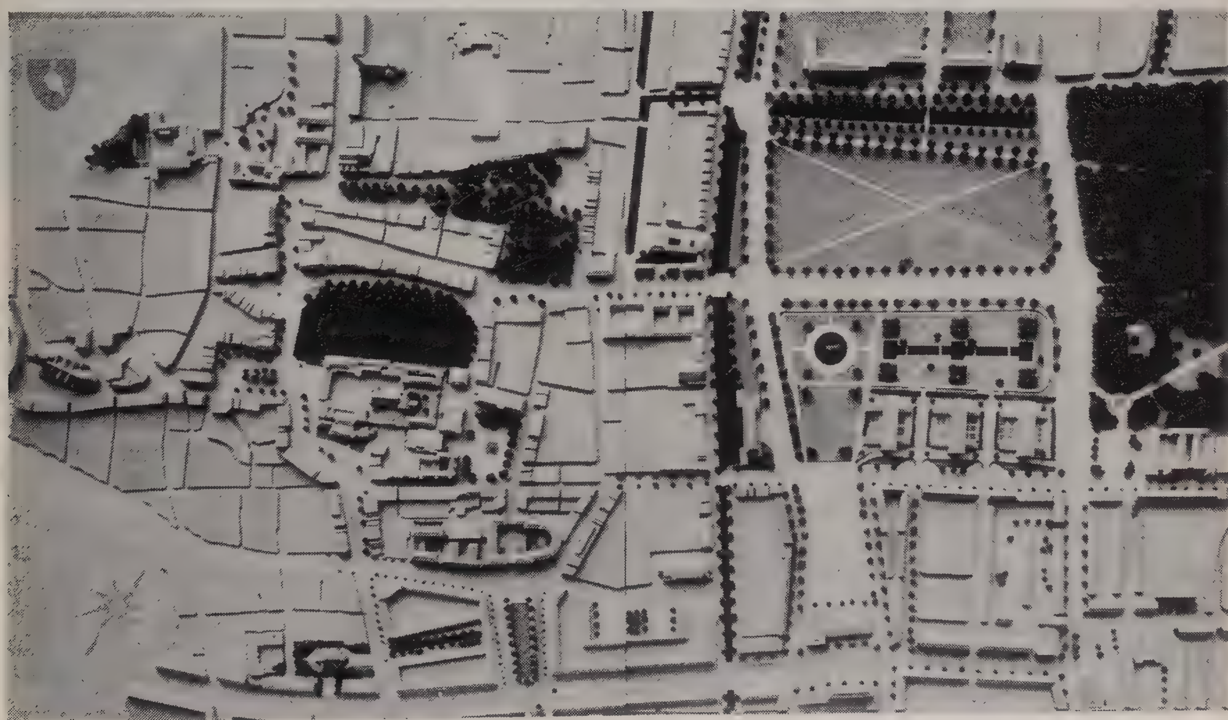
Ik behoefde mij evenwel niet tot de verwoeste delen te beperken en zocht in andere richting een oplossing, mij allereerst daarbij afvragende wat een regeringscomplex in Den Haag behoort te zijn.

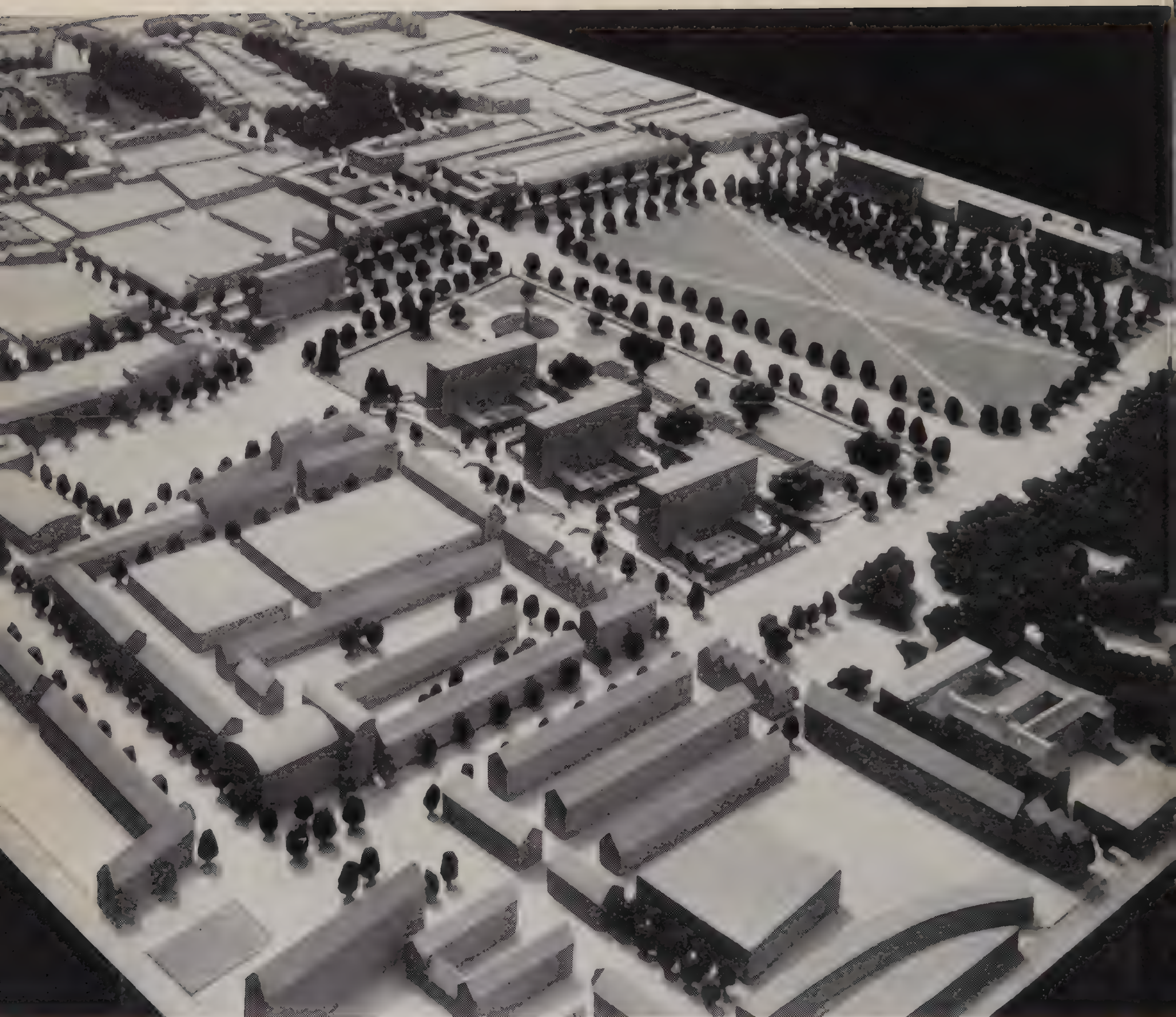
Een regeringscomplex moet representatief zijn voor het culturele peil van ons volk ten opzichte van onze eigen landgenoten en zeer zeker ook ten opzichte van het buitenland.

Het oude centrum is ongemeen fraai en vertegenwoordigt het verband met onze geschiedenis. Het vormt het fraaiste stadsdeel van Den Haag en moet als zodanig ongerept in tact worden gehouden, eventueel in onderdelen verbeterd.

Foto's J. d'Oliveira

Maquette van het plan Friedhoff

Maquette van het plan Friedhoff

Dit complex moet op ongezochte en stedebouwkundig duidelijke manier in verband worden gebracht met het nieuw te bouwen regeringsgebied, dat door zijn afmetingen het oude gaat overvleugelen.

De oude kern is een combinatie van een stedelijke kern met wijdse avenues en groengebieden. De stedelijke kern is gedeeltelijk een besloten regeringscomplex (Binnenhof), gedeeltelijk gecombineerd met bebouwing voor burgerlijke doeleinden (Plein); daaromheen de Vijverberg en Lange Voorhout als avenues en groengebieden.

Wil de nieuwe kern een even grote waarde krijgen als de oude, zo mogelijk deze overtreffen, dan is het logisch, dat ook de ruimtelijke werking, die van het Binnenhof

uitgaande zich geleidelijk aan vergroot, wederom grootser van houding moet worden ontworpen.

Een vanzelfsprekende visuele ontwikkeling van de bestaande gebouwen met het nieuwe complex is noodzakelijk en een stedebouwkundig waardige ontplooiïng van het ene deel naar het andere zal, evenals bij de bestaande gebouwen, tot stand moeten worden gebracht.

De geleidelijk wijdser wordende aanleg van het Binnenhof uit zal moeten culmineren in het nieuw te projecteren complex. De vraag komt op, of de gestelde eis in Den Haag wel te verwerkelijken is. Het antwoord hierop moet bevestigend luiden.

Uitgaande van de hiervoor beschreven gedachtengang, waarbij uit de besloten kern een geleidelijk wijdser wordende vorm zich ontwikkelt van Binnenhof naar Plein, naar Vijverberg met Lange Voorhout, Tournooiveld en Korte Voorhout, wijst de richting, waarin gezocht moet worden, zich bijna vanzelf. Voor de grotere gebouwen, voor de steeds stijgender behoefte moet een steeds ruimer wordend gebied het hoogtepunt vormen van het nieuwe regeringscomplex, dat hierdoor vast verbonden blijft aan het oude gebied en door zijn tegenstelling in ruimtelijke werking zowel contrast als climax in zich bergt.

Het Malieveld en de Koekamp vormen het aangewezen terrein om de regeringsgebouwen te bevatten.

Hier liggen ongekende mogelijkheden voor een voorname en royale aanleg van verspreide gebouwen in een schoon en groots verband met het groen.

Het Malieveld moet ongewijzigd er in worden opgenomen, terwijl de romantische aanleg van de Koekamp zal moeten worden gewijzigd en in strenger architectonische vormen met de op grote afstand van elkaar te projecteren gebouwen langs de Bezuidenhout tot een harmonisch geheel worden opgelost.

De oude aanleg van de Koekamp was geometrisch en een wijziging van de huidige beplanting is dus geenszins onaanvaardbaar uit historische overwegingen. In tegendeel zal — historisch bezien — eerder verwantschap met de oorspronkelijke opzet hier een voordeel zijn.

De stedebouwkundige verwerking van het Haagse Bos in het huidige stadsplan is niet duidelijk. De beëindiging van deze groenpartij tegen de oude stadsgrens is niet bewust vorm gegeven. De gelegenheid daartoe biedt zich thans en een harmonische ontwikkeling van „binnen" naar „buiten" — van Binnenhof naar Bos — is nu mogelijk.

Door de veel ruimere ligging kunnen de gebouwen een zelfstandige werking krijgen, terwijl het verkeer er heen en er langs gemakkelijker langs verschillende wegen naar de uiteenlopende wijken van de stad geleid kan worden.

De ligging van het station is nog interessanter geworden door een direct visueel contact. De verkeerswegen kunnen zonder bezwaar hierheen geleid worden. Een nadere studie hiervan zal dat zonder twijfel aantonen.

Van het Rijkswegennet zou b.v. de V. d. Boschstraat als verbindingsallee moeten worden behandeld en zou men van deze weg en van de noordzijde af een grandioze entree van Den Haag tot stand kunnen brengen.

Er worden meer plannen ontworpen dan gebouwd. Dit geldt zowel voor bouwkundig als voor stedebouwkundig werk. Er is zelfs een interessant boek uitgegeven over „Architektur welche nie gebaut wurde", waarin men de fantasie van vele voorgangers kan bewonderen en waarvan het merendeel meer fantastisch dan reëel aandoet, maar waarvan we toch met groot genoegen kennis nemen en waaruit een beeld opdoemt van de wensdromen van vorige geslachten. Een bijdrage hiertoe beoog ik met de publicatie van mijn suggestie voor het regeringsgebied van Den Haag.

De regeringskern in Den Haag

J. G. E. Luyt

Berichten over conferenties betreffende de situering van een vrij groot aantal nieuwe regeringsgebouwen maakten dit, voor het Haagse stadscentrum zo uiterst belangrijke, probleem weer actueel.

Sedert kort na de oorlog verschillende officiële en onofficiële plannen ter tafel kwamen, is weer zoveel veranderd, dat bij nadere beschouwing een volkomen nieuwe beoordeling van de toestand nodig blijkt.

Het werd in deze jaren wel duidelijk, dat weliswaar sanering een steeds nijpender vraagstuk is geworden, doch dat het realiseren van de, voor het onderbrengen van Ministeries en andere bestuurslichamen, nodige gebouwen, niet kan wachten op een zo langdurig proces als kernsanering nu eenmaal is.

Deze practische noodzaak maakt wel alle plannen illusoir, die het regeringscentrum de Zuidwestelijke tendens van de stadsuitbreiding willen laten volgen. Wij zullen ons moeten neerleggen bij de contradictie van een excentrisch centrum.

De komende uitbreiding van Voorburg en Den Haag ter weerszijden van de spoorweg naar Leiden zal overigens deze scheve toestand in zekere mate wel weer recht trekken.

Het zoeken is naar een terrein voor ongeveer zeven Ministeries en een nog groter aantal rijks-kantoorgebouwen. Voor een gedeelte hiervan zijn in het Bezuidenhout-kwartier wel terreinen beschikbaar; maar leent deze omgeving zich wel voor de plaatsing van een aantal Ministeries, die toch in logisch verband moeten liggen met het oude stadscentrum en de daar blijvende Ministeries van Justitie, Oorlog en Buitenlandse zaken en het Binnenhof met zijn bestuurs-kern?

Dudok heeft indertijd in de te saneren Spui-wijk de Ministeries om zijn Plein 1945 gegroepeerd.

Het plan „2000" dacht zich — eveneens in de te saneren Spui-wijk — deze gebouwen tussen de brede Binnenring, Zieken en Z.O. Binnensingel.

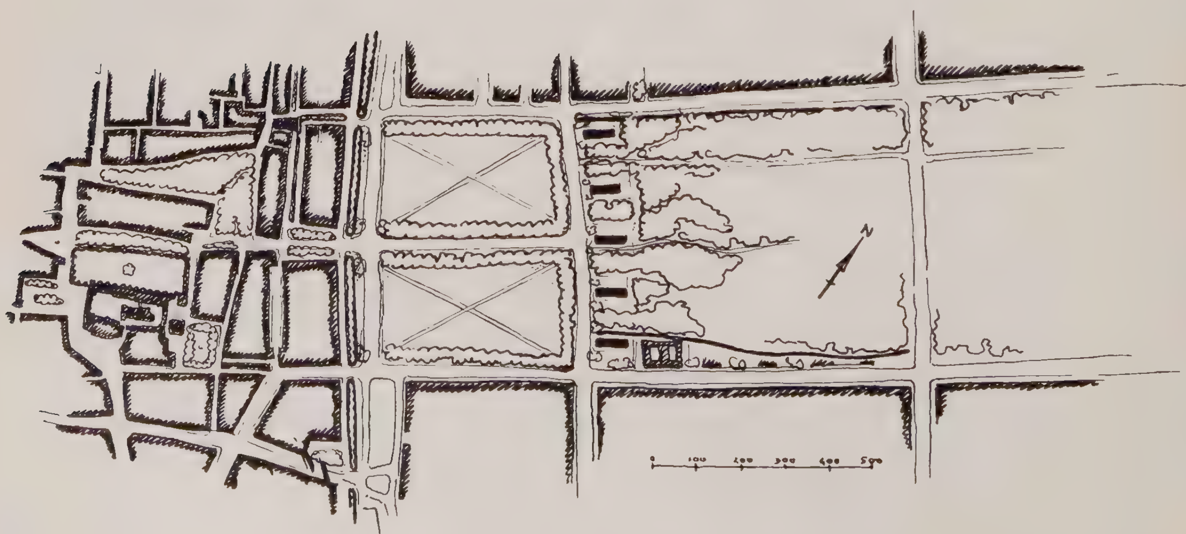
Nu blijkt, dat op deze saneringen niet gewacht kan worden en het zich bovendien laat aanzien, dat een beslissing over de stations-kwestie nog wel lang zal uitblijven, komt voor uitbreiding van de landsbestuurs-kern als vanzelf de grote open ruimte van Koekamp en Malieveld naar voren.

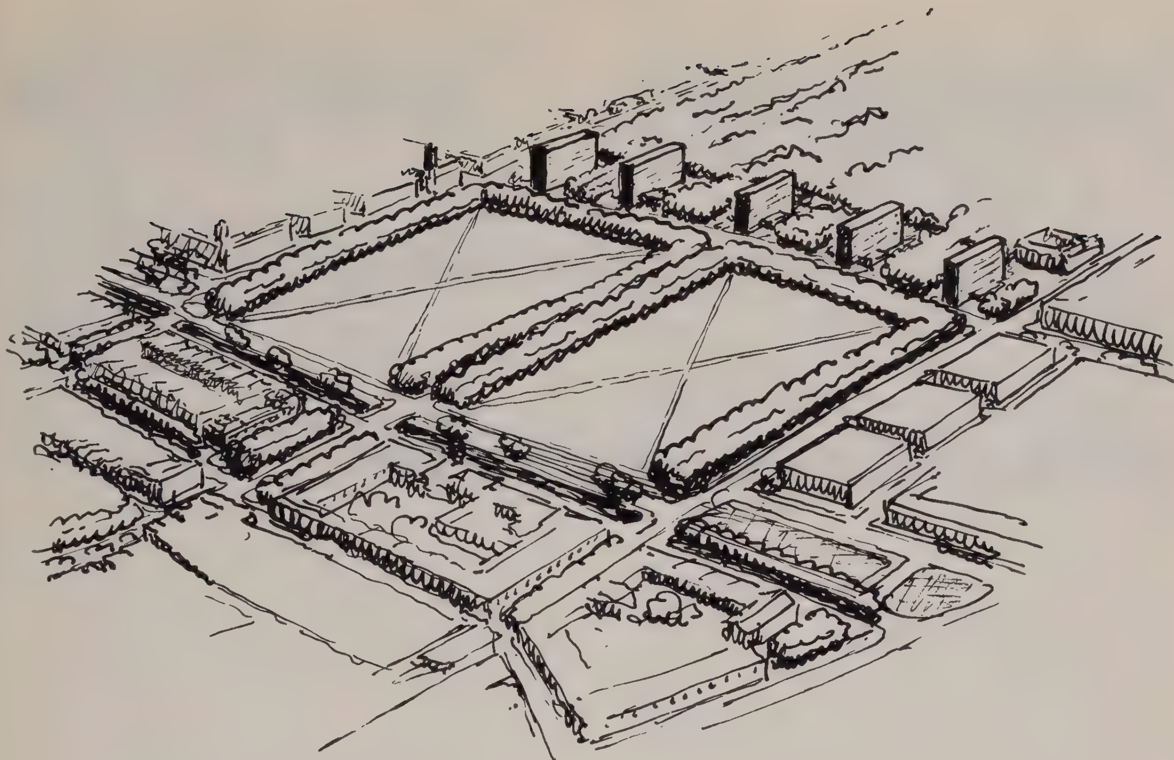
Deze situatie blijkt dusdanige mogelijkheden in zich te bergen, dat wij ons afvragen of wij niet blij moeten zijn, dat andere mogelijkheden practisch uitgeschakeld zijn.

Ir Friedhoff geeft in een artikel zijn visie over de ontwikkeling van het centrum in een steeds stijgende schaal van Binnenhof via Voorhout naar Koekamp-Malieveld. Deze opvatting is ook de onze en, naar ons gebleken is, ook die van vele onzer Haagse collega's.

De ruimte Koekamp-Malieveld is zo niet de ideale, dan toch zeker onder de gegeven omstandigheden de aangewezen en bijzonder waardige situatie voor de verdere ontwikkeling van ons stads- en regeringscentrum.

Ir Friedhoff heeft uiteengezet waarom deze ontwikkeling historisch en stedebouwkundig een logische is; dat deze ruimte een knooppunt is, waarvan in alle richtingen belangrijke verbindingen uitstralen, en direct gelegen is aan het toekomstig Centraal Station.

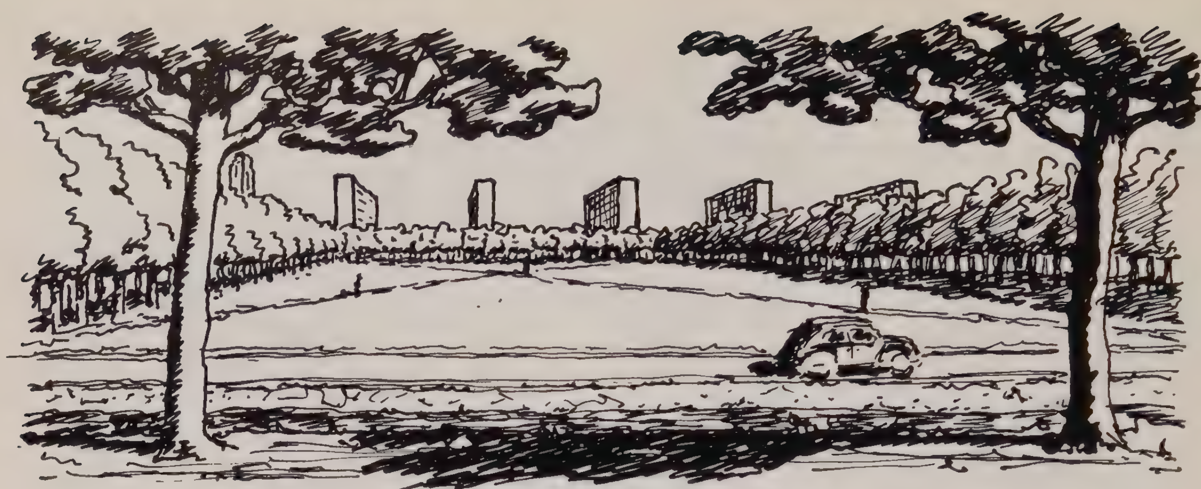
Deze situatie heeft, uit stedebouwkundig, architectonisch, verkeerstechnisch en practisch oogpunt, alle mogelijkheden in zich om een levende, statige en, wat misschien wel doorslaggevend is, een direct realiseerbare uitbreiding van de bestaande kern te gaan vormen. Terreinen en objecten zijn aanwezig; grote gebouwen als O.K.W., Petrolea, straks het Provincie-huis en wellicht Financiën vormen al een aanzet. Wat kan men zich nog meer wensen? (Berichten uit Rotterdam suggereren ons zelfs al mogelijkheden voor helicopterlandingen in een dergelijke kern).

Het staat voor ons vast, dat op deze plaats de verdere ontwikkeling van het regeringscentrum gezocht moet worden. Dit is het punt, waar het in de eerste plaats om gaat.

Hoe deze situatie ontwikkeld moet worden is een andere zaak. Wij zijn ervan overtuigd, dat daarvoor meerdere mogelijkheden zijn; grondige studie zal moeten uitmaken welke de beste is.

Naast de oplossing van collega Friedhoff, die het gezocht heeft in ontwikkeling van de Koekamp, willen wij in het kort onze suggestie stellen, die het zoekt in de vorming van een open groene ruimte als overgang tussen Haagse Bos en centrum; de overgang gemarkeerd door een aantal smalle hoge gebouwen, die als het ware een pergola vormen tussen bos en Malieveld-Koekamp.

Deze gebouwen kunnen binnen (stedebouwkundig gesproken) korte tijd gerealiseerd worden; de wanden langs Bezuidenhout en Benoordenhout zullen zich dan geleidelijk

moeten ontwikkelen. Bijgaande schetsen duiden aan hoe deze oplossing ruimtelijk is gedacht.

De bosrand bestaat aan de Noordkant uit betrekkelijk jonge, aan de Zuidzijde uit enkele jaren geleden geplante bomen. Voor het bouwen van de Ministeries langs deze rand behoeft dus geen oud geboomte te vallen. Wel is het nodig, dat op den duur de Koekamp in een vorm gebracht wordt als het Malieveld, maar dit kan geleidelijk gebeuren naarmate de omringende nieuwe beplanting groeit.

De vorm, die het Malieveld zelf en zijn pendant de Koekamp zullen vinden, denken wij ons voorlopig als grasvlakten, omzoomd door dubbele rijen bomen, waaronder zich die elementen kunnen groeperen, die een promenade van deze allure vraagt.

Dit groene galon van het geheel zal eerst gedurende tientallen jaren kunnen uitgroeien en het zal vele Hagenaars misschien moeilijk vallen iets, dat zij wellicht voelen als een aantasting van hun groenbezit, te aanvaarden.

Maar wanneer wij zien hoezeer het bos en de lanen om het Malieveld door de oorlog gehavend zijn, is het wel duidelijk, dat deze ruïne een herziening niet alleen verdraagt, maar zelfs vraagt. Wij menen, dat door de geschetste stedebouwkundige ontwikkeling niet slechts het gebouwde, maar ook het groen door de opgeroepen contrasten zal winnen.

De gebouwen, ca 15 m breed met eventuele lage uitbouwen, kunnen ruim 100 m uit elkaar staan. Het bos wordt dus niet afgegrendeld, maar vindt in deze hoge open randbebouwing een bekroning en blijft als recreatieoord ongerept.

Zoals gezegd, dit is een beeld, dat een suggestie geeft van de uitzonderlijke mogelijkheden, die wij hier vinden. Wanneer de grote objecten, die in de komende tien jaar moeten verrijzen, elders verstrooid mochten raken, zullen Den Haag en Nederland een unieke kans hebben gemist.

Laten wij hopen en blijven aandringen, dat zij, die hier de beslissing in handen hebben, deze gelegenheid aangrijpen.

De Koekamp als stedelijk groen

Prof. Dr Ir J. T. P. Bijhouwer

Nu hier een plan, betreffende het regeringscentrum in Den Haag, aan de vergetelheid wordt ontrukt door opname in dit tijdschrift wil ik niet nalaten de aandacht te vestigen op een vergeten stuk groen in het stadsplan van Den Haag, dat door dit voorstel tot nieuw leven zou kunnen worden gewekt. Ongetwijfeld zullen velen, die aangename, misschien zelfs zoete, herinneringen koesteren aan dit terrein, een oppositie vormen. Het ligt niet op mijn weg om het voor en tegen van de voorgestelde bestemming van het terrein te bespreken, maar wel om na te gaan in hoeverre de Koekamp als onderdeel van het stedelijk groen in Den Haag van waarde is.

Wie als vreemdeling het terrein poogt te bezien, krijgt de indruk, dat de Haagse gemeenschap het uitsluitend nog als relict bewaart. Daarop wijst de moeilijke bereikbaarheid; aan alle vier zijden is het omgeven door intensief verkeer, aan twee zijden zelfs door tram-emplacementen, die kennelijk op stroken van een voormalige grotere Koekamp zijn aangelegd.

Daarop wijst de aanwezigheid van een groot café-restaurant aan de Noord-Oosthoek, dat zich kennelijk naar Bezuidenhout en Boslaan richt en de Koekamp ostentatief de rug toekeert.

Een andere aanwijzing vormen toevalligheden, die getolereerd worden in terreinen waar de gemeenschap geen hoge waarde aan hecht; een houten keet, die koffiehuis blijkt te zijn, een weinig zeggend beeld van een staatsman, die niet meer tot de verbeelding van de voorbijganger spreekt.

Maar de oppervlakkige indruk mag de doorslag niet geven; er zal getoetst moeten worden in hoeverre de Koekamp een belangrijke recreatieve waarde bezit, grote en ongemene schoonheid heeft, of misschien een belangrijke schakel is in de Haagse groengordels, of historisch van betekenis is.

Op die gronden zou misschien een belangrijkheid als park-oppervlak kunnen worden toegekend, gelijkwaardig of groter dan die als bouwterrein voor een potentieel regeringscentrum.

Volgens oude plattegronden blijkt hier aan de rand van de stad een paar weiden te hebben gelegen, misschien met een ‚melkhuis'', ten Noord-Oosten ervan een met bomen bezet terrein, waarin o.a. kruithuizen, wellicht in aansluiting aan de Kanonboorderij aan de Boorlaan.

Het Malieveld was zowel op de kaart van 1758 als in de Baedeker (2e druk) van 1862 het exercitieveld, op de kaart van 1712, naar Cruquius, komt een blokjes-indeling voor, die op een sier-plantage schijnt te duiden.

Op de hele serie oude kaarten 1611, 1712, 1758 en 1825 lijkt de Koekamp het meest „inculte et vague'', de rommelhoek van het Haagse Bos, steeds nog met rechte sloten, terwijl het Bos al modieuze slingervijvers vertoont.

In 1862 zijn, volgens het kaartje van Baedeker, ook de Koekamp-vijvers slingerend, maar de hertenkamp bevindt zich in het Bos „vers le coté N.''.

Thans bevinden zich op de Koekamp wèl herten en dat is de enige recreatiefunctie, die het terrein is toebedeeld. Die functie kan belangrijk zijn, zoals de hertenkamp in de Haarlemmerhout toont, wanneer brede paden met vele banken het schuine hek omsluiten en wanneer het parkgedeelte gemakkelijk bereikbaar is voor kinderen met of zonder geleiders.

In Den Haag laat de bereikbaarheid zeer veel te wensen over door de verkeersintensiviteit rondom, slechts aan de Malieveld-zijde sluit het hek aan bij een pad, van alle andere kanten zijn de herten „vage schimmen aan de einder''.

Een belangrijke recreatiefunctie kan met de beste wil aan het terrein niet worden toegekend.

Het schoonheidscriterium is misschien belangrijker, want achterin de Koekamp is een vrij grote groep zware eiken de ‚furor teutonicus'' ontsnapt. Liepen hier fraaie wandelwegen tussendoor, lag de Bezuidenhoutse vijver met zijn rommelige oeverbeplanting er niet tussen, dan zouden de Hagenaars ongetwijfeld dit onverwoeste deel van het Bos vereren. Maar het ligt daar volkomen onbereikbaar; blijkbaar stelt Den Haag er geen prijs op met de schoonheid van het oude geboomte te verkeren.

Wanneer de schoonheid als argument zou worden benut, zou dus dat alleen van niet-Hagenaars zijn te accepteren. Bovendien sluit de voorgestelde groepering van gebouwen op het terrein in het geheel niet uit, dat er achter de belangrijkste oude boomgroepen worden opgenomen in de aansluitende ‚strenger architectonische aanleg'', die de architect zich heeft gedacht.

Is de Koekamp dan een belangrijke schakel in de Haagse groengordels?

Het Malieveld is dit wèl, zowel wat het zich bewegen door groene oppervlakten aangaat als visueel de grote ruimte van zeer fraaie verhoudingen tegen de achtergrond van het herboren Haagse Bos.

Maar de Koekamp, het onbetreden en onbetreedbare overblijfsel van kleine schaal, beklemd tussen verkeersbanen heeft deze betekenis in geen enkele zin. Slechts langs de Koningskade vormt het een overgang naar het Malieveld en is het als zodanig van waarde. In de geest van de schets van de Rijksbouwmeester zou deze waarde meer tot zijn recht kunnen komen.

Het Haagsche-Bosch in 1611.

Ghemeten, ghecaerteert ende in 't licht ghebracht, door meester Floris Balthasar. sz
Anno M.VI.XI

Het Haagsche-Bosch in 1712

Getrokken uit de Kaart van Delfland, door Cruquius.

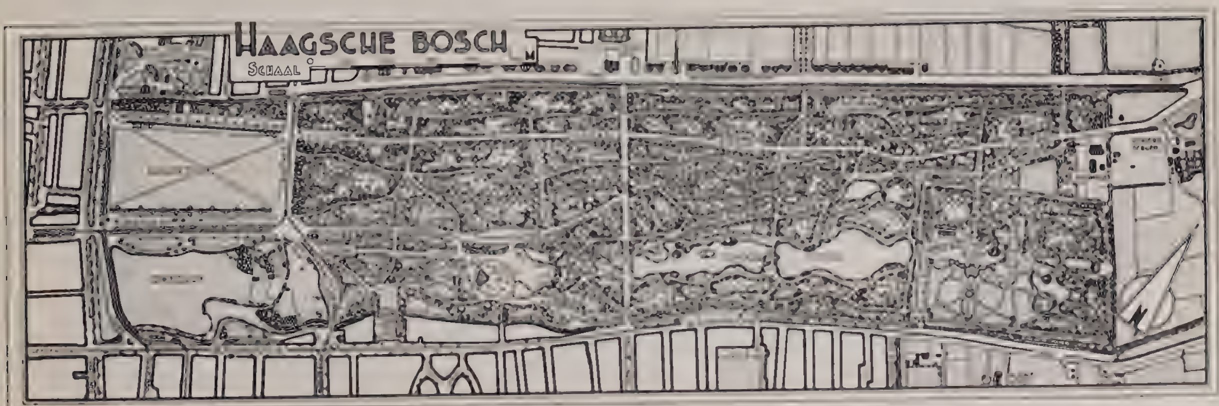

1758

1825

Huidige toestand Overgenomen uit „Groen en bloemen in Den Haag" 1936

De vijver in de Koekamp

De Koekamp aan de zijde van het Bezuidenhout

En de historische betekenis is, zoals uit de serie oude kaarten wel blijkt, nooit groot. Het was altijd de vergeten hoek, die nooit geheel deel uitmaakte van de, in elke tijd op zijn eigen wijze, ontsloten bos- en park-strook tussen de Koninginnegracht en het Huis ten Bosch, de Benoorden- en Bezuidenhout. Telkens vinden wij er overgangstoestanden, tijdelijke bebouwinkjes en bestemmingen, die blijkbaar tóch niet belangrijk genoeg waren om tot duidelijkheid te leiden.

Dat acht ik één der grootste mérites van het voorstel van de Rijksbouwmeester; de verloren hoek, die Koekamp en belendingen heet, wordt op die wijze, met behoud van een groot deel van de openheid, opgenomen in de wandeling, gaat een hoogtepunt in Den Haag vormen.

Een vernieuwde Koekamp met regeringsgebouwen wordt van een vreemd sentimenteel relict tot een belangrijk element in de stad, de nabuurschap van het Malieveld waardig.

Bij een zevental winkels

M. Duintjer

In het vele, dat er geschreven is over de bouw van goede winkels, treft het feit dat de grondslag zuiver van psychologische aard is. Dat wil zeggen dat de bouw van een aan het doel beantwoordende winkel een goed inzicht vereist in de verhouding tussen de verkoper en de koper. De verkoper vraagt, door middel van zijn gebouw, de aandacht van het publiek voor zijn artikelen en het vertrouwen dat men er goed bediend wordt. Hij doet dit, al naar zijn geaardheid, of naar de geaardheid welke het beste bij zijn artikelen past, met véél drukte, met weinig drukte of met reserve. De geaardheden mogen verschillend zijn, het doel is steeds hetzelfde, namelijk het, door middel van het gebouw, toespreken van de adspirant-koper op zó'n wijze dat deze aandacht schenkt, binnentreedt en koper wordt. Een questie van menselijke verhoudingen, waarvan het gebouw een deel heeft uit te drukken.

In deze zin zeer functioneel, en sterk aan het zakelijke gebonden, twee factoren die scherp getoetst worden aan het gebruik in de practijk — twee factoren ook, die een gezonde basis vormen voor dié architect, die zuiver uitdrukking tracht te geven aan een verschijnsel van onderlinge menselijke verhoudingen.

A propos bij het Magazijn Nederland-Kattenburg te Utrecht (arch.bur. Van Tijen en Maaskant).

Het verwondert mij dat Duintjer niet gezien heeft dat dit de schaal van Maaskant is.

v. T.

Zeven winkels — zeven geaardheden.

Metz & Co. benadert de klant beschaafd en min of meer vertrouwd, met enkele elementen die wijzen op een tentoonstelling. Iets van het tijdelijke en verwisselbare daarvan, iets ook van het uitstallen, bijvoorbeeld van ceramiek, dat mooi is, ook als je niet koopt; de reserve van het beschaafde.

Smoorenburg werkt, aan de Nieuwendijk te Amsterdam, met de vertrouwde schaal en ornamentiek van vóór de verbouwing — en naar binnen met een verrassende zuigingskracht en openheid. Half binnengezogen — en zonder enig glazen tussenmedium geconfronteerd met breedschouderige mannen met als aangegoten pakken — daar is de adspirant-koper in zijn slobberbroek al tot enige uitgaven bereid.

Van der Graaf, Amsterdam, geeft in het interieur, zonder overmaat, iets van het hygiënische van de medische instrumenten, iets van het precieuse van de instrumentmaker en volle waardering voor de komst van de cliënt.

Het pand van Huisman, Rotterdam, staat hoog op de benen en gooit als een marktkoopman met ballen en sterren, zegt eerlijk waar het op staat en laat zien wat er te koop is; vertrouwen is een zaak die gewonnen moet worden en de koper zal zelf zijn oordeel vormen.

Van Baalen, Den Haag trekt het interieur naar buiten, om de overgang van buiten naar binnen tot een lichte te maken. In onze smalle Hollandse winkelstraten is dit effect een niet te onderschatten element van genoeglijkheid en warmte, ook in de straat, knap gehanteerd als het hier is.

Magazijn Nederland-Kattenburg te Utrecht trekt de straat het pand in en gaat nauw merkbaar tot de verkoop over. De eenheid van de stedebouwer, die in de architect werkzaam is, zowel in het betrekken van de straat in de winkel, als in het vullen van straatwand met het met zwart-glas beklede stalen staketsel, heeft een grandezza welke het gehele pand iets sprankelends geeft. Het „ondergedetailleerde" van de benedenpui mag dan niet helemaal de eenheid met de geacheveerdheid van de bovenpui gevonden hebben — in het geheel vinden we dát terug van de Van Tijen van de flat aan de Parklaan in Rotterdam, waar we 15 jaar naar verlangd hebben.

C. & A. aan de Nieuwendijk te Amsterdam tenslotte zoekt het neutrale terugtreden van het gebouw ten opzichte van wat er getoond en verkocht wordt. Als consequent en uiterst moeilijk gestelde opgave, als hommage aan het publiek, in positieve zin bedoeld, zeer te waarderen; als bewerking van de eerder gestelde psychologische grondslagen enigszins een vraag.

Metz & Co Amsterdam

Archn G. Rietveld en H. Salomonson

Foto's J. d'Oliveira

Smoorenburg Amsterdam

Arch. H. Knijtijzer
(Verbouwing; bestaande pui en gevel)

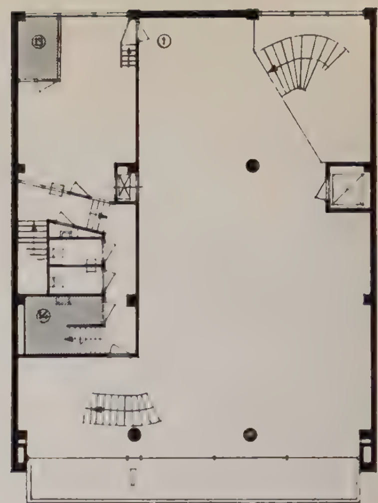
Foto's Jan Versnel

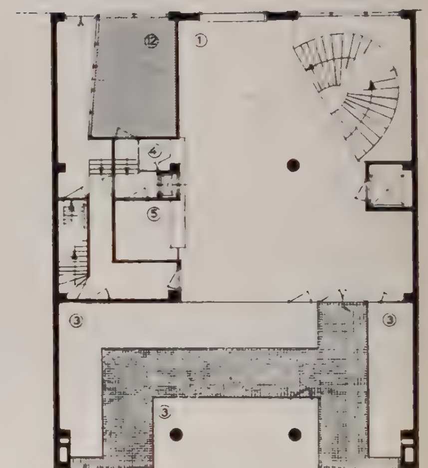

Medische instrumentenhandel
Van der Graaf Amsterdam
Archn F. U. Verbruggen en
P. R. Goldschmidt
Foto's J. d'Oliveira

1e verdieping 1 : 300

Korte Hoogstraat

Beg. grond

1 Verkoopruimte
3 Etalages
4 Cassa
5 Pakruimte
12 Expeditie
13 Administratie
14 Garderobe

Huisman Rotterdam

Arch. L. A. Hoogenstraaten

Foto Jan Versnel

Langsdoorsnede 1 : 300

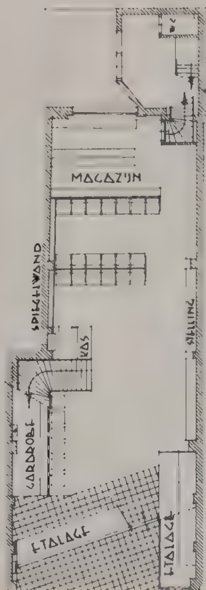

Van Baalen Den Haag

Archn F. U. Verbruggen en P. R. Goldschmidt

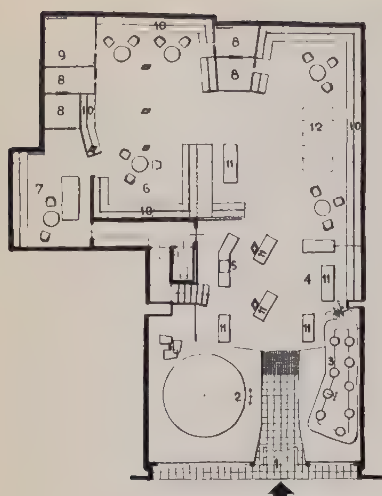
Foto's J. d'Oliveira

De achterwand van de étalage is niet van de architecten

Plattegr. 1 : 300

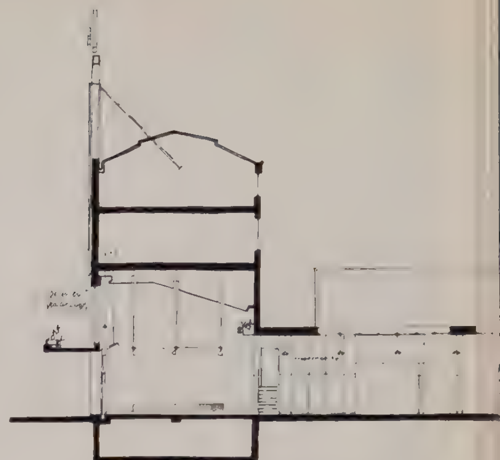

Plattegrond 1 : 400

Renvooi:

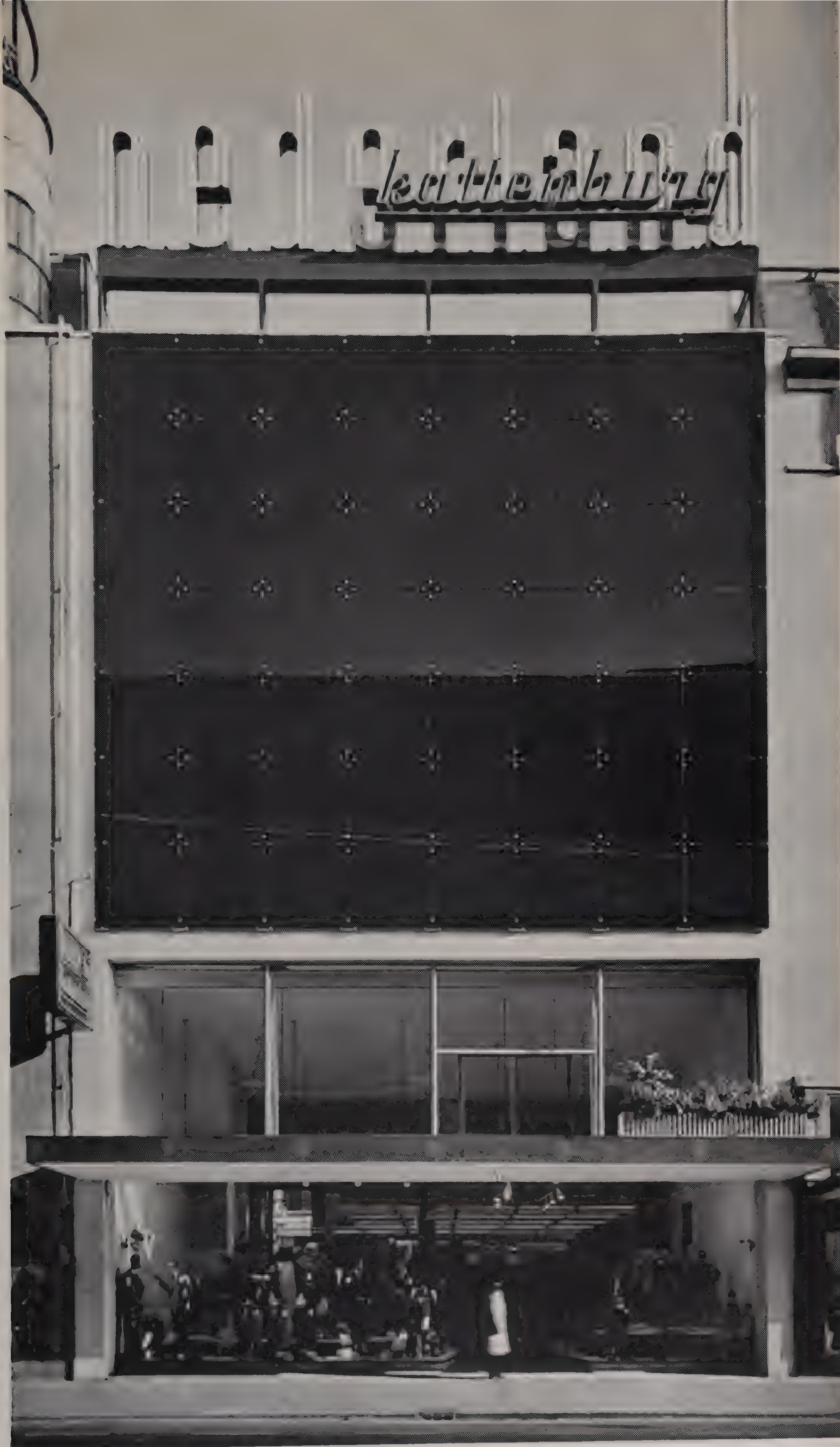
1 Electr. ophaalbare pui
2 Electr.draaischijf
3 Electr. beweegbare plateaux
4 Bonneterie
5 Cassa
6 Kinderconfectie
7 Maatkleding
8 Paskamers
9 Kantoor
10 Hangvakken
11 Vitrine
12 Verplaatsbare confectie standaards

Langsdoorsnede

Magazijn Nederland-Kattenburg Utrecht

Arch.bur. Van Tijen en Maaskant

Foto's
Gerrit Burg

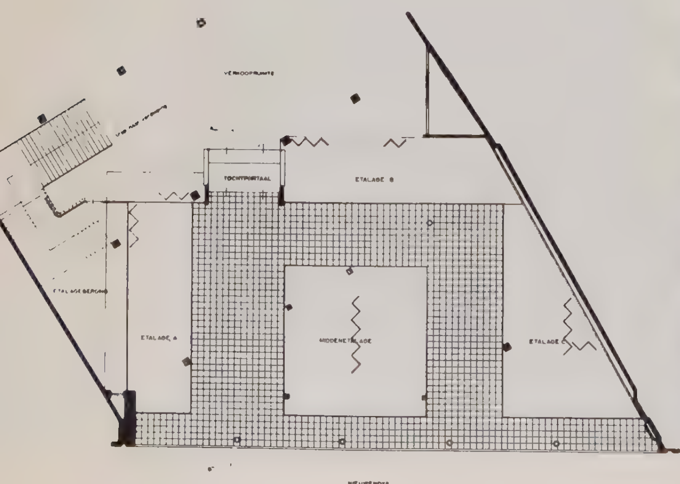
C. & A. Brenninkmeyer Amsterdam

Arch. H. Bodon

Foto's Jan Versnel

Plattegrond 1 : 400

KRONIEK

Prijsvraag torenbekroning Hulst

Er zijn ingekomen 40 ontwerpen; na drie schiftingen bleven 5 ontwerpen over, waarvan na ampele overwegingen de volgende drie zijn bekroond:
1e prijs, motto „Prediker", van de heer J. Brouwer te Aalsmeer;
2e prijs, motto „Pontificis magni Wilibrordi et Praesulis almi", van de heer Th. G. Verlaan te Berkum;
3e prijs, motto „Marge", van de heer L. J. Linssen te Utrecht met medewerking van de heren J. C. Bolten te Wassenaar en J. Hennink te Utrecht.

De ontwerpen zijn van 16 tot 29 Mei j.l. te Amsterdam in de Academie van Bouwkunst te bezichtigen geweest, daarna zijn zij voor de eigenlijke expositie naar Hulst gegaan. De tentoonstelling wordt gedurende vier weken gehouden in de Burgerzaal van het Stadhuis te Hulst van 19 Juni af, elke dag (ook Zaterdag en Zondag) geopend van 13.30 uur tot 17 uur.

De redactie stelt zich voor in één der eerstvolgende nummers uitvoerig een en ander van de ingekomen ontwerpen te publiceren.

Brief aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen

Het Genootschap Architectura et Amicitia, de Nederlandse Kring van Beeldhouwers en de Vereniging van Beoefenaars van de Monumentale Kunsten hebben de volgende brief gericht aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen:

Amsterdam, Mei 1953.

Aan Zijne Excellentie
de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen,
's-Gravenhage.

Excellentie,
Ondergetekenden hebben namens bovenvermelde organisaties de eer Uwer Excellentie hierbij aan te bieden en in Uw belangstelling aan te bevelen een plan ter stimulering van de Monumentale kunsten in Nederland.
Namens het Genootschap Architectura et Amicitia,
J. J. van der Linden
Namens de Nederlandse Kring van Beeldhouwers,
H. M. Wezelaar
Namens de Ver. v. Beoefenaars v. d. Monumentale Kunsten,
A. Horn

Plan ter stimulering van de monumentale kunsten in Nederland, opgesteld door het Genootschap Architectura et Amicitia, de Nederlandse Kring van Beeldhouwers en de Vereniging van Beoefenaars van de Monumentale Kunsten, alle te Amsterdam.

Het is een verheugend verschijnsel, dat sinds de oorlog de belangstelling van de Overheid voor de kunst en hen, die haar beoefenen en er hun bestaan in vinden, op velerlei en dikwijls stimulerende wijze tot uiting is gekomen. De Overheid toont er zich van bewust te zijn, dat zij een taak moet overnemen, welke vroeger veelal door particulieren werd verricht, die door de gewijzigde verhoudingen daartoe niet meer in staat zijn.
Een voor onze organisaties gelukkig symptoom van deze instelling van de Overheid menen wij te mogen zien in het besluit van de Ministerraad van September 1951, waarbij is bepaald, dat 1½ % van de bouwsom van belangrijke, representatieve rijksgebouwen mag worden uitgetrokken voor de monumentale kunsten.
Het is de bedoeling van het hier volgend plan om een aantal suggesties te geven voor de practische verwezenlijking van de stimulering van de monumentale kunsten. Wanneer het Rijk, de provincies en de gemeenten op dit belangrijke gebied het voorbeeld geven, is het de overtuiging van de architecten, dat zij daarin een krachtige ruggesteun zullen vinden bij hun actie in de particuliere, nietoverheidssector om hun opdrachtgevers te overtuigen van de noodzakelijkheid van de toepassing van de monumentale kunsten.
A 1 Thans, April 1953, wordt alleen van de bouwsom van *belangrijke* overheidsgebouwen met een representatief karakter een bepaald percentage (ongeveer 1½ %) besteed voor de decoratieve aankleding van die gebouwen.
Getracht worde te bereiken, dat deze door de Ministerraad aanvaarde regeling wordt uitgebreid tot alle daarvoor in aanmerking komende overheidsgebouwen, met zo ruim mogelijke interpretatie van het begrip „representatief". In de bepaling van dit begrip hebbe de Minister van O., K. en W. een belangrijke stem.
De regeling worde ook toegepast op de gebouwen van de Rijksdiensten en op alle gebouwen, welke geheel of gedeeltelijk met rijksgelden worden gebouwd.
2 Er worde naar gestreefd de door het Rijk ingevoerde regeling te doen overnemen door de besturen van de provincies, de gemeenten en door andere publiekrechtelijke lichamen als waterschappen, product- en bedrijfsschappen, enz.
B 1 De op de begroting van het departement van O., K. en W. voorkomende post voor aankopen en opdrachten op het gebied van de moderne beeldende kunsten worde verhoogd met een bedrag, dat in het bijzonder zij bestemd voor het aanbrengen van versieringen in bestaande rijksgebouwen in binnen- en buitenland.
2 Er worde naar gestreefd deze regeling te doen overnemen door de onder A 2 genoemde instanties.
C De Minister van O., K. en W. steune verantwoorde experimenten, welke de monumentale kunsten zouden kunnen bevorderen.
D De Minister van O., K. en W. verlene subsidies, eventueel in de vorm van renteloze voorschotten, aan niet-kapitaalkrachtige instellingen van algemeen nut, welke een monumentale versiering wensen en deze niet (geheel) kunnen bekostigen.
E De Minister van O., K. en W. stelle een staatsprijs in ter onderscheiding van die particuliere groepering of instelling, welke in het afgelopen jaar het meest heeft bijgedragen tot de bevordering van de monumentale kunsten. Deze prijs besta uit een monumentale versiering, aangebracht in het domicilie van de prijswinnaar of enig ander door deze aan te wijzen gebouw.
F Ten einde zo veel mogelijk alle Nederlandse kunstenaars van naam, werkzaam op het gebied van de monumentale kunsten, in aanmerking te doen komen voor de uitvoering van te verlenen opdrachten tot de versiering van overheidsgebouwen, waarvan de bouw geheel of gedeeltelijk met rijksgelden geschiedt, wordt de wederinstelling aanbevolen van de *commissie van advies voor de monumentale kunsten*. In deze commissie zouden zitting kunnen nemen: vertegenwoordigers van de Ministers van O., K. en W. en van Financiën, de Rijksbouwmeester, de architect van het te versieren gebouw en vertegenwoordigers van het Genootschap Architectura et Amicitia, van de Nederlandse Kring van Beeldhouwers en van de Vereniging van Beoefenaars van de Monumentale kunsten. Dit

college zou aan lagere overheidsorganen of aan particulieren op hun verzoek advies kunnen uitbrengen.
Er worde naar gestreefd dergelijke adviescolleges, voorzover niet reeds bestaand, te doen benoemen in de provincies en de daarvoor in aanmerking komende gemeenten.
G De Minister van O., K. en W. geve op zo ruim mogelijke wijze bekendheid aan hetgeen van het bovenstaande wordt verwezenlijkt, zulks ter stimulering van lagere overheidsorganen en van particulieren.

Henry van de Velde 90 jaar

Henry van de Velde 90 jaar
Op 3 April j.l. vierde de in Antwerpen geboren, ook hier te lande bekende, architect Henry van de Velde zijn 90e verjaardag. Bij die gelegenheid stuurde A et A hem het volgende telegram:
„Sehr verehrter Meister
Die holländischen Architekten und anverwandte Künstler, Mitglieder der Genootschap Architectura et Amicitia freuen sich heute mit Ihnen im Bewustsein des grossen Wehrtes Ihres stets regen Schaffens.
A. Komter, Präsident"

Henry van de Velde verheugt zich in een opvallend frisse gezondheid, zowel lichamelijk als geestelijk.

Omstreeks de eeuwwisseling ging hij van de schilderkunst over naar de bouwkunst en het kunsthandwerk. waar hij al spoedig aan de spits stond van de beweging, die leidde tot een ontwikkeling in moderne richting. Als scheppend kunstenaar en architect, als paedagoog tijdens zijn leraarschap in Weimar en Brussel, en als inspirerende kracht van de beweging, die als „Werkbund" bekendheid verwierf, is zijn invloed bepalend geweest voor het aspect der kunst van de XXe eeuw. De door hem in Weimar gestichte kunstschool werd de wieg voor het latere „Bauhaus". Ook als kunsttheoreticus oefende hij een grote en vruchtbare invloed op zijn tijdgenoten.

Van de Velde, die sedert 1947 in Zwitserland woont, werkt thans, behalve aan zijn mémoires als balans van zijn rijke leven en scheppende arbeid, nog aan de uitbreiding van het Museum Kröller-Müller op „de Hoge Veluwe", in de 20'er jaren door hem gebouwd.

Ook thans nog onderhoudt hij een levendig contact met vele jonge kunstenaars. Voorwaar een benijdenswaardige geest!

Tentoonstelling van Nederlandse architectuur in Engeland

Entree-paneel van de expositie in het gebouw van de R.I.B.A.

De Londense tentoonstelling: een aanloop

Alvorens hieronder enige Engelse perscommentaren te laten volgen over de Nederlandse architectuurtentoonstelling, welke gehouden is te Londen in het gebouw van de R.I.B.A. van 25 Februari—28 Maart j.l., nog een korte nabetrachting.

Ontdaan van de bloemen (die misschien op vele bezoekers meer indruk maakten dan de architectuur) en de sentimenten door de overstromingsramp ter zijde gelaten, komen deze commentaren tamelijk wel overeen met de uitstekende inleiding die Van der Steur voor de catalogus schreef en waarvan de conclusie was: „De naoorlogse bouwkunst in Nederland vertoont een zekere vervlakking maar het gemiddelde peil ervan ligt hoger dan voor de oorlog; er zijn geen toppen die over de grenzen direct de aandacht trekken maar er zijn toch uitingen die deze aandacht verdienen"

De Nederlandse architecten die, hetzij die ene dag in het Bouwcentrum, hetzij in Londen, deze overzichtstentoonstelling hebben kunnen bezoeken, waren vol erkentelijkheid voor hetgeen collega Van Gelderen in zo korte tijd gepresteerd had. Zij waren toch ook blij verrast deze collectie te zien.

Door al ons gezwoeg en ondanks excursies en publicaties hebben wij te weinig onderling contact en kennen wij te weinig elkaars werk.

Ofschoon architectuur zich nog gebrekkiger laat reproduceren dan schilderkunst of zelfs dan beeldhouwkunst, bood de wijze waarop ze hier getoond werd, toch de mogelijkheid van een goede bestudering.

Door de stimulans van onze culturele attachée te Londen, Dr Jane de Iongh en door de grote medewerking en finantiële steun der regering is deze tentoonstelling mogelijk geworden.

Kennen wij de plannen van Den Haag goed, dan zullen we deze collectie niet spoedig weer binnen onze grenzen zien.

Wij zijn overtuigd dat de groeiende publieke belangstelling voor bouwkunst en stede-bouw ook in ons land een grote overzichtstentoonstelling rechtvaardigt.

De arbeid voor Londen verricht, kan ook hiervoor ten nutte gemaakt worden en als basis dienen.

Doch slechts als zodanig, want door gebrek aan tijd is de keuze

tamelijk willekeurig geweest. Ze werd naast kwaliteit, bepaald door het werk dat aan de inrichters bekend was en op zeer korte termijn beschikbaar.

Regionale tentoonstellingen zouden vooraf kunnen gaan met als kern copieën van het belangrijkste werk der Londense tentoonstelling en aangevuld met het beste werk uit de streek.

Uiteindelijk zou dan al dit materiaal samengevat kunnen worden op een tentoonstelling te Amsterdam.

Zo zou op de ruimste wijze de gehele bevolking geconfronteerd kunnen worden met goede bouwkunst en stedebouw.

Al doende kan dan tegelijkertijd weer een up-to-date fotoarchief gevormd worden, waarover een vernieuwde tentoonstellingsraad het beheer zou moeten voeren en de beschikking zou moeten hebben om deze foto's te gebruiken voor binnen- en buitenlandse tentoonstellingen.

1-minute speech van Mr. Bird (R.I.B.A.) voor de B.B.C.-microfoon

The Dutch and British nations have much in common — queens, parliaments, freedom — and floods. We have the same housing problem — to make good homes and surroundings for *all* families.

Always in the past Dutch and British architects have learnt from one another. This exhibition shows us your post-war work, and we can learn much from it. It is a useful progress report.

The architecture is not sensational — it has few heart throbs — any more than ours has. Money is important to both nations now.

But I find in it a solid worth, a pleasant dignity and — what specially strikes the eye of the architect — fine craftsmanship.

The exhibition is simple, direct, beautifully staged and grouped with superb Dutch flowers. It tells its story perfectly.

Uit enige Engelse recensies.

The Journal of the R.I.B.A, March 1953:

The Exhibition "Building in the Netherlands" at the R.I.B.A.

...............Assembly of the exhibition was a masterpiece of efficiency. Several enormous cases, having been hoisted with some labour up to the Henry Florence Hall, were opened and within two and a half hours the exhibition had been erected. Nothing was missing; there were no last-minute rearrangements; all worked according to carefully prearranged plans. For this, as for the selection, mounting and design of the exhibits, great credit is due to the architect designer of the exhibition, Mr W. van Gelderen. If his efficiency is typical of Dutch architects generally, one may perhaps find one reason why the Netherlands proportionate rate of post-war house-building is some 20 per cent above the British rate.

The Architecture

The exhibition is strictly post-war in scope. All the buildings shown have either been completed since the war or are now being built. Thus they reflect the urge to provide housing and communal buildings under conditions of austerity and rising prices. As to be expected, the architecture is simple, almost severe, achieving its "delight" in plain but well-proportioned forms, sound planning and craftsmanship and not from florid or eccentric detail. One feels that Dutch architects know all the tricks and clichés of modern movement but prefer not to use them, or to use them with discretion. Perhaps it is because of this commonsense approach, perhaps because of a strong brickwork tradition or, again, by the leadership and example of Dudok, that the architecture has a pronounced national flavour. Some of the buildings might be in Britain or some in Denmark, possibly a few might be in Sweden, but most could be nowhere else but in the Netherlands, certainly not in France, Germany or Italy. This is a national modern architecture.

"The Builder" - 6 March 1953.

Building in the Netherlands
An exhibition at R.I.B.A.

This exhibition, opened at the Royal Institute of British Architects last week by the Netherlands Ambassador, is most important, and succeeds on several counts. First, as a piece of research and "projection" alone it is an object-lesson and, as the President, Mr. Howard Robertson, says in his preface to the catalogue, we are grateful to the Netherlands Government and the organisers for showing us so clearly and fully what they are doing. Moreover, during the lull why we are finding the impeccable good taste of the Scandinavian countries a little less full-blooded now than some of us could wish, and until the impact of the heralded Italian renaissance is more widely felt, the Netherlands exhibition is a particularly timely "refresher" in renewing architectural communications and reviving old friendships. The R.I.B.A. shares in the congratulations for picking a winner and, incidentally, in that connection, without rubbing salt in the wound the present show will do much to live down the unaccountable disappointment of the Italian exhibition — though this is not to be laid at the Institute's door and was partly offset by the subsequent showing of Mr. Kidder Smith's coloured photographs.

The Architects' Journal 5 March 1953:
Flowers and Floods

..............The Dutch and English get more and more alike, and although, on the whole, their architects are better than ours, their post-war work, like ours, is pedestrian enough. Some people were saying that it wasn't a representative show; it certainly lacked the "kick" and the sensitivity of the good old Dudok days. These comments apply only to architecture in the narrower sense of that word, and not to the big scale engineering works. These are almost always as good as they can be. Mr van Gelderen and all concerned — both on the Dutch and the R.I.B.A. sides — must be congratulated on an efficient, well-documented and very beautifully displayed exhibition.

"The Observer"
Sunday 8 March 1953
Building in Holland

The people of the Netherlands — like the people of England — have sense rather than sensibility. This is shown once again by the Exhibition "Building in the Netherlands", now at the R.I.B.A.

The post-war problems of Holland have been parallel to our own, and the priority they have given, like us, to schools and housing is clear.

Nothing here of the lushness of, say, Milan, or even of the restrained romanticism of Stockholm. On the other hand, the Dutch, with their power of organisation, have gone rather further with reconstruction of devastated areas than we have in our tardy rebuilding of blitzed cities.

A sensible exhibition, beautifully mounted and fully documented, shown in a setting massed with flowers flown over from the Netherlands; a sensible exhibition, but — it must be admitted — a little dull.

Before the war we went to Holland for architecture's sake, not least, of course, for the virile and original work of Dudok — the link between

art nouveau and the modern movement. But now, if this exhibition is to be taken as a guide, the main attraction would be not so much architecture, in the narrower sense of that word, but rather sound solutions of such problems as health and education, and a few very magnificent works of engineering.

R. Furneaux Jordan

Liverpool Daily Post — 25 Febr. 1953
After Vermeer
Embowered in spring blossom specially flown over from Holland is the photographic and model exhibition of building in the Netherlands at the R.I.B.A. It is pleasant to see that if the big buildings, hospitals or factories, are not very different from our own contemporary architecture, the smaller ones do retain the cosiness one thinks of as typically Dutch. Protective pantile roofs and herringbone brickwork are not confined to dwelling-houses. Such small items of functional building as a boiler-house, a lifeboat-shed, a chemical works or the office of a blast furnace might still fit with perfect seemliness into one of those comely red-brick streets immortalised by Vermeer.

The Times — 26 February 1953
Building Styles in the Netherlands — Achievements since the war.
.................The general impression gained from the exhibition is one of solid achievement in rebuilding a war-devastated country, somewhat confused by a conflict, discernible in every type of building, between a fortright modern style of architecture and a more sentimental style with reminiscences of traditional forms and details. The most mature work is to be seen in the section devoted to industrial and commercial buildings.

Scotsman — 27 February 1953
...............What in any case would have been a remarkable exhibition has acquired sharpened significance. This is the first time that a Dutch show of such importance in its particular field has been seen in this country. Sponsored by the Netherlands Government this collection of beautiful photographs and models presents a magnificent record of post-war planning and building in a country which has had to face not only the usual economic problems but those arising from constant battle with the sea.

A dramatic centrepiece, a big relief map showing plainly the large part of the Netherlands below sea level, marks the area struck by floods. It appears in the section "Struggle against Water", prepared long in advance of the recent havoc.

The exhibition as a whole makes clear to the ordinary observer the persistence against all odds of the characteristic tradition of fine Dutch building. The gallery is bright with masses of flowers flown from Holland as an assurance that the floral industries are unharmed.

Times Educational Supplement
27 February 1953
An exhibition of "Building in the Netherlands" was opened on Tuesday at 60, Portland Place, London, S.W. 1, by the Netherlands Ambassador. It consists for the most part of display stands on which large photographs of post-war Dutch buildings are shown. Many of the buildings appear of attractive design in which full use has been made of windows to give light and air, and often to add colour and life to the building itself. It is, of course, almost impossible to judge the beauty or usefulness of buildings from photographs, and these in particular, for they appear to have been taken on days that would make pleasant a garden shed. The models, however, bear out the pictures to some extent, and if the single-storeyed school seemed no worse but certainly no better than many in England, other buildings did appear better. Each stand has beside it a book in which are big diagrams and constructional details of some of the buildings.

Art News and Review - 4 March 1953
Building in the Netherlands
The almost insuperable difficulties of presenting an exhibition of architecture to the public have been brilliantly dealt with by the organisers at the R.I.B.A. With a minimum effort the layman can get an accurate visual impression of modern Dutch architecture. The optical devices for viewing the models gives the correct visual approach and horizon. The large photographs are grouped into industrial buildings, reclamation engineering, agriculture, churches, theatres, shops, town halls, schools and housing. For the most part the buildings are post war. The two principal lines of approach are as in Rotterdam, the work of the Delft School using the Dutch brick and tile in the traditional manner and international style which is now dominant. Trends and schools tend to become submerged in the work of powerful individuals such as the industrial buildings of J. J. P. Oud, J. van Hasselt, J. J. M. Vegter, B. Merkelbach and P. Elling and the work of Prof. F. P. J. Peutz in the Town Hall at Heerlen. The exhibition is decorated with masses of tulips, hyacinths, white lilac, roses, carnations and daffodils from Holland.

West Sussex Gazette, 5 March 1953
How the Dutch face their problems
..............The exhibition was planned long before the floods; for several days it was uncertain whether arrangements could be completed. That this proved possible under present circumstances seems a characteristic example of Dutch sturdiness of purpose.

Such an exhibition as this has never been seen in London before. Beautiful photographs and models are used to illustrate Dutch planning and building in the years which followed the devastation of war. They constitute an impressive record not only of triumph over the kind of difficulty shared in many lands after the war, but of the persistent battles which the Dutch have always had to fight with the sea. "Struggle Against Water" is the title of one section of the exhibition, prepared months before the floods. Its message is sharply brought home by a relief map of Holland showing how much of the country lies below sea level, and indicating the area of the recent disaster. Dutch visitors, going round the exhibition, saw photographs of fine new buildings lately damaged or destroyed altogether. But they spoke of encouraging news from home of the way in which the latest challenge is being met. The exhibition is to be shown in other parts of the country, including King's Lynn, and then it is going on to other European countries.

Nottingham Journal, 21 February 1953
Brave touch

Graphic illustration of Holland's constant, and recent, struggle against water is to be staged in London next week.

Before the floods, the Royal Institute of British Architects had arranged to show an exhibition of models and photographs called "Building in the Netherlands". One of the first sections, now being unpacked in London, deals with land and reclamation.

The Dutch, in spite of the *tragic* inundations, not only finished the ex-

hibition and got it here in time, but have altered this section to show the extent and effect of the recent floods.

On Monday, Mr Van Gelderen, architect of the show, arrives in London. Not until then will the R.I.B.A. know which of the pictured buildings still stand.

As a final brave touch to the display, thousands of bulbs and cut flowers are being flown to London to be banked and massed round the room.

Nederlandse inzending „salon des artistes décorateurs 1953"

Grand Palais Mei—Juni Parijs.

Verschillende landen waren dit jaar voor de „Société des artistes décorateurs" in het Grand Palais uitgenodigd; tenslotte zijn alleen Nederland en Zweden gekomen.

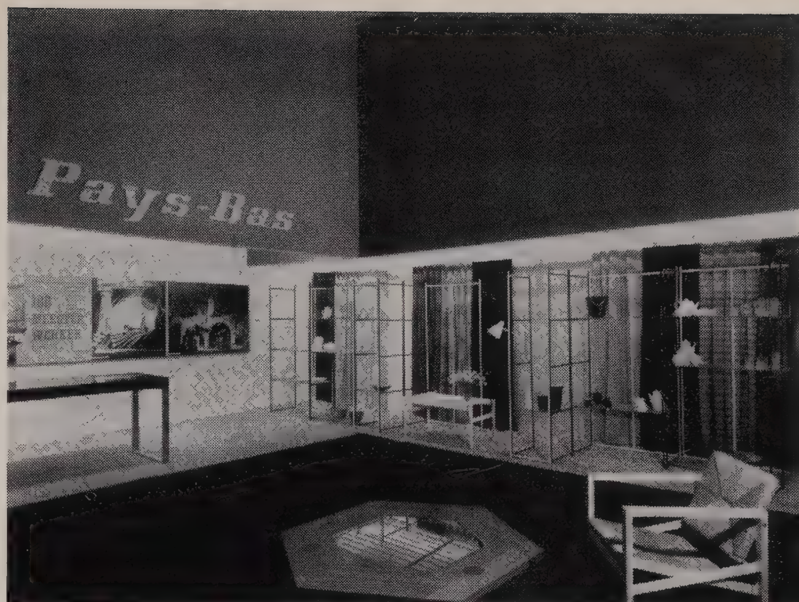
Het thema was duidelijk en aantrekkelijk: „les artistes décorateurs et le tourisme".

Dat betekent hotelkamers, met bad, zonder bad, met fraai bedachte kasten, schuiven, klappen en wat er zo bij het comfort behoort.

Sommige Fransen toonden een bar, een eetzaaltje en ook de Zweden hadden een hal met een uitvoerig haardvuur.

De Fransen namen het niet zo zwaar en waren tevreden met een verrassend kleurtje. De Zweden gaven voortreffelijk bestudeerde meubels.

Bij de Nederlandse afdeling zijn de ontwerpers ervan uitgegaan dat men, na de bezichtiging van 60 hotelkamers — onze afdeling lag aan het einde van de wandeling — wel eens even wat anders wil zien. Onze hotelkamer werd eerst zichtbaar nadat men de, donker gehouden, voorruimte was binnengegaan. Het interieur voor deze kamer werd door Mutters in ongelooflijk korte tijd uitgevoerd. Bij de opbouw kwam het een beetje in de

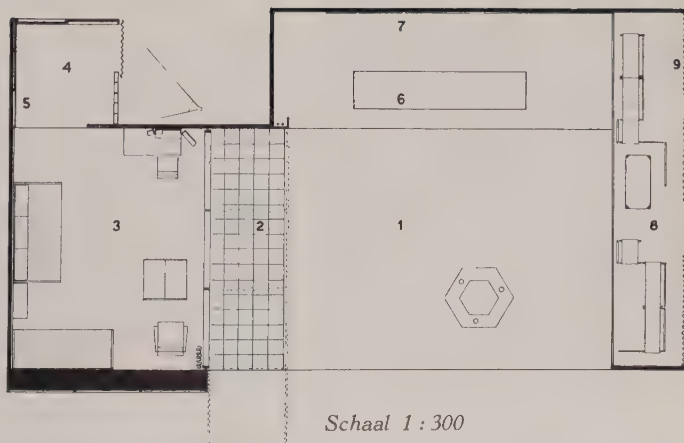

Nederlandse inzending op de „Salon des artistes décorateurs 1953"
Archn A. Bodon en H. Salomonson
Foto's Jean Collas

Renvooi

1 Voorruimte, vloer donkerblauw cocos, wanden vanaf 2.20 m. hoogte, blauw en donkergrijs, geen verlichting
2 Terras, gele betontegels
3 Hotelkamer, grijs nylontapijt, mahoniemeubelen, toilethoekje wit en grijs gelakt
4 Voorruimte, kasten in twee kleuren groen-grijs gelakt, vloer zwart
5 Spiegel, terwille van de ruimte-suggestie is in deze spiegel een verlichte glastegelwand in de voorruimte te zien
6 Boeken vitrine
7 Serie foto's tegen fel verlichte lichtgele wand
8 Stellage voor expositie
9 Stoffen

Schaal 1 : 300

knoop doordat tengevolge van de eindeloze plaatswisselingen in het Franse totaalplan, onze gehele inzending in spiegelbeeld moest worden opgebouwd.

Het tourisme werd o.a. vertolkt door foto's van Sonsbeek met het bijbehorend affiche van Treumann, afbeeldingen van museumexposities en enkele operadécors van Roelofsz en Wijnberg.

Zwart-witte stellages met glasplaten, geplaatst op een schelpen vloertje, toonden onze beste producten op het gebied van ceramiek en glas. Werk van Hubers, Zaalberg, Knaap, Fris en Mosa, Leerdam en Kristalunie, tegen een achtergrond van stoffen van Rinse Klinkenberg, de Cneudt en de Ploeg. Een vitrine met fotoboeken van Contact, voor een deel in het Frans uitgegeven, ondervond veel belangstelling. Losse meubelen werden geëxposeerd van Aldo van Eyck, Hein Stolle, Jo Elffers en Coen de Vries en metalen lampen van W. H. Gispen. Architecten van de inzending, die uitgevoerd is in opdracht van het departement van O., K. en W., waren A. Bodon en H. Salomonson. Otto Treumann maakte een fotocompositie op de buitenzijde en verleende grafische medewerking.

H. S.

Errata

In „Forum" No 4/5-1953 (Wederopbouw van Rotterdam) is door het uitvallen van een regel de bedoeling van de schrijver van het artikel over de Kantoorgebouwen, de Heer G. Westerhout, niet volledig duidelijk geworden.

De tweede alinea van de rechterkolom op pag. 148 moet als volgt worden gelezen:

Zo zijn ook onze kantoorgebouwen: zij hebben uitsluitend een materiële achtergrond en *missen ook veelal door de onpersoonlijke en* mechanische instelling van de werkzaamheden, die er in bedreven worden, het uitdrukkingsmiddel, dat hen een levende plaats kan geven in onze samenleving.

Het cursief gedrukte was helaas uitgevallen.

In hetzelfde nummer is op pag 149 bij het Kantoorgebouw aan het Rode Zand, op pag 173 en 174 bij de Woningen aan de Schiedamse Weg, resp. de Schiedamse Vest, als architect slechts de naam van de Heer J. P. L. Hendriks vermeld. Dit moet luiden: J. P. L. Hendriks, W. v. d. Sluys en L. A. v. d. Bosch.

Op pag. 151, bij de afb. van het kantoorgebouw van de Ned. Handel-Maatschappij staat als architect vermeld: Corn. Elffers; dit moet luiden: Corn. Elffers en A. A. van Nieuwenhuyzen, terwijl het gebouw „Emporium", op pag. 160, moet staan ten name van de architecten Van Nieuwenhuyzen, Van der Heyden en Moerman, in samenwerking met arch. Corn. Elffers.

Twee der in „Forum" No. 2 (op pag. 68 en 69) opgenomen foto's van de Lettergieterij „Amsterdam" zijn gemaakt door de heer Van de Poel, zoals daarbij vermeld. Op verzoek van de Nederlandse Publiciteits Onderneming „Nepon" wordt medegedeeld, dat deze zijn gemaakt onder haar visie.

Boekbespreking

Die Entstehung der Kathedrale
Hans Sedlmayr
580 bldz. ca 30 afb. *f* 21.80
Atlantis Verlag Zürich 1950

„Auf der künstlerischen Ebene gibt es von den Meisterwerken der Kathedrale nur eines; „Bewunderung in allen Fasern". Chartres und Reims sind Höhepunkte der neueren europäischen Kunst, ihr Olympia und Parthenon".

Het boek van Sedlmayr is een werk van groot formaat, niet vanwege de omvang (de auteur getuigt dat het slechts een inleiding vormt van een veel omvangrijker behandeling) nóch vanwege de belezenheid van de schrijver, maar vanwege de *universaliteit* en de onbevangenheid, waarmee hij, al schiftend, nuchtere feiten poneert, die voor vele waarneembaar waren, hetzij in materie, hetzij in bestoven folianten, en die toch een indruk maken, dat ze uit de smaak of het geheugen van de bouwmeesters zijn geweken.

De middeleeuwse gothische kathedraal is als microcosmos gecomponeerd, hetgeen met authentieke bewijzen wordt gestaafd. Het interieur is een symbool van de hemel, waar geen lijden is. Aan het optrekken van het monument (op het „Ile de France") gingen letterkundige ontboezemingen over die grote gebeurtenis vooraf, waarmee mogelijk ook gezegd wil zijn, dat met de taal (letterkundigen) eerder dan met de steen (bouwmeesters, beeldhouwers) vaste vorm aan de godsdienstige gedachte is gegeven. Hetgeen geen tegenspraak behoeft uit te lokken, daar ook de sculpteur eerder de taal dan de materie als middenstof pleegt te bezigen (bezielen?). Kleuren vormden een zeer op-de-voorgrond-tredend, organisch onderdeel der gothische bouwkunst, ook uitwendig (bldz. 25/29). Rood, blauw en geel (goud) domineerden, waarvan nog iets te zien is in de St Chapelle (1242—1248) te Parijs. Omstreeks 1185 is een synchronisatie gerijpt tussen de trappen van ontwikkeling van sculptuur, (glas)schilderwerk, muziek en dans. De zintuigelijke tover van de kathedraal was vooral op oog en oor ingesteld, „im Grunde aber waren *alle* Sinne" deelgenoot. De auteur licht dit uitvoerig toe. De weergaloze synthese wordt bereikt in Reims (XIIIe eeuw), waar de volmaakte eenheid is, „dank gene bewonderenswaardige vaklieden, die hun gedachte op de hemel concentrerend, een weerschijn daarvan op aarde vaste vorm geven" (Rodin) en waarvan meester Eckhart (XIVe eeuw) getuigt: „Gott ist mir näher denn ich mir selber bin, *mîn wezen hanget daran, dasz mir got nahe unde gegenwertic sî"*. De auteur suggereert (bldz. 394) dat ook de kathedraal te Reims uitwendig (deels wit en goud) beschilderd moet zijn geweest.

Aan de Nederlanden komt een belangrijk aandeel toe bij het uitbeelden van de gothische sfeer. Zij hebben krachtiger dan alle andere gewesten „das Höllische und untrennbar davon das grotesk-komische Element angegriffen und entfaltet". De auteur juicht kennelijk bij „de wereld van het demonische en kosmische, tot onverwachte rijpheid en expressie uitgewoekerd in de dakzonen van St Jan te 's-Hertogenbosch (Vermeulen)". Hij vestigt dienaangaande ook de aandacht op de „verirrdischte" hel van Jeroen en op de veraardste hemel van Van Eyck. Wij zien hoe de ontwikkeling zich voltrekt van het universele naar het bijzondere en hoe het godshuis een middelpunt wordt „neuer volkstümlicher Frömmigkeit". Het zwaartepunt van de belangstelling verplaatst zich van het choor naar de gilde- en familiekapellen.

Ofschoon de auteur toegeeft, dat het hoofdstuk over de technische problemen „sollte eigentlich den ersten Kapittel dieser Arbeit bilden", schuift hij dit naar achteren. Hij trekt parallellen tussen de centraal-aangelegde kerken van de Tempeliers, de ab-

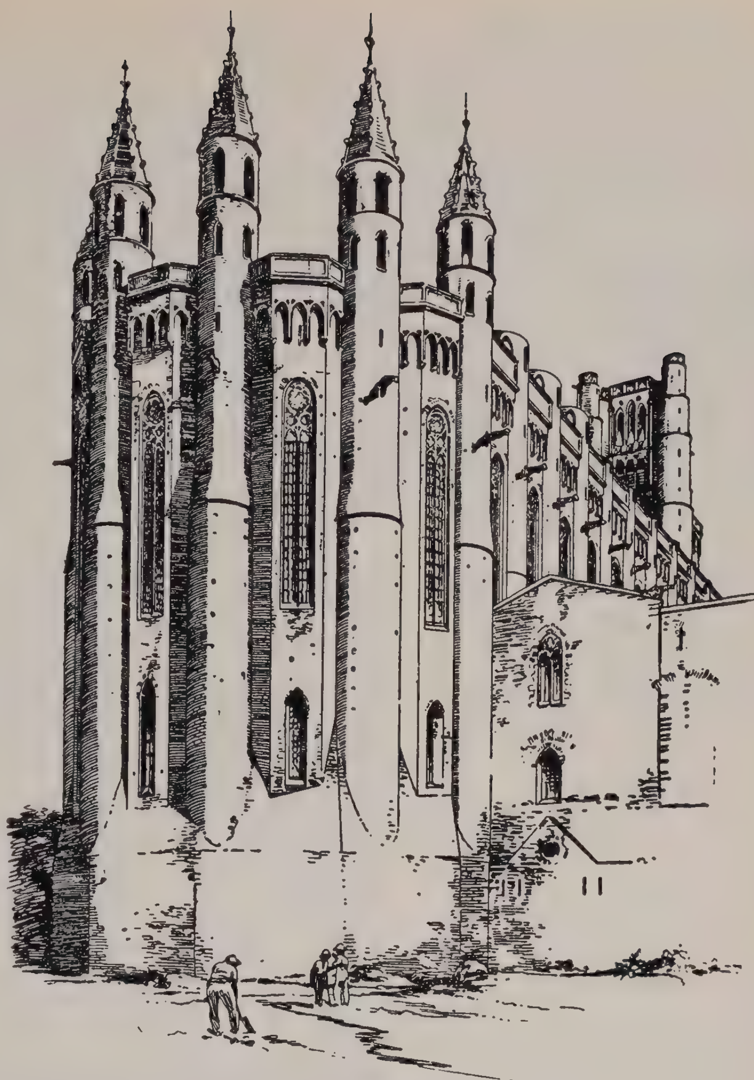
ciden van de kathedraal, de Omarmoskee te Jeruzalem (kruistochten), het Kalaun-mausoleum te Cairo (uit 1284) en de Graaltempel van Richard Wagner. Hij zegt dat het gehele middeleeuwse systeem van de jonge („frühe") kathedraal („Kreuzrippenbaldachin und Diaphanwand") zou („soll") in Normandië ca 1080 zijn ontstaan. Hij schrijft wel aan de Moorse invloed veel van de vormgeving van de Spaanse kathedralen toe (o.a. acht-hoekige lantaarnkoepel), maar specificeert niet, dat het Moorse koepelgewelf daar de (m.i) lang gezochte schakel vormt tussen de Islamietische en Christelijke techniek. Wel rept hij van synthese dier invloeden bij de dubbel- en dunwandige koepels van het baptisterium te Florence uit 1059 en van de veel latere te Pisa. Naar mijn bescheiden mening is het nu eenmaal zo, dat *niet* de goden op de Olympus, noch de begenadigde grote meesters van de Bauhütten, maar de Moren van de familie der Arabieren de algebra en de constructieve elementen van de gothiek het eerst in praktijk hebben gebracht. (Torres Balbás; „La Mezquita de Cordoba").

De auteur onderscheidt terecht verschillende (technische) typen van kruisribben-gewelven, n.l. datgene met functionerende en hetzelve met (uit technisch oogpunt bezien, *niet* zo in artistiek opzicht) enkel „decoratieve" ribben (bldz. 514).

Het nieuwe, naar één sámenvattendbeeld-van-de-gothiek-strevend inzicht, heeft aangetoond, dat hetgeen heden met strenge wetenschappelijke methoden werd vastgesteld, reeds bij de Romantici intuïtief was gezien. („Es ist überwältigend festzustellen wie viel an dem Bild der Kathedrale bei den Romantikern einfach „stimmt"). De scherpzinnige auteur besluit: Eindelijk behoort een tot in bijzonderheden doorgevoerd onderzoek van de statische, constructieve en technologische verhoudingen ingesteld („geleistet") te worden. Tot kwijting van deze toekomstige taak is vereist de „Universität der Forscher". De universaliteit, welke deze naam werkelijk verdient en welke (thans ook) de technische wetenschappen behoort te omvatten, omdat deze anders verdrongen door theologie en vrije wetenschappen, een wereldvisie vormen, die onbevredigend blijft.

Het werk bevat o.m. foto's van merkwaardige details uit Reims en van architectuur-afbeeldingen van Jan van Eyck en Memling.

A. C. M. A. Stoffels, ETH

Himmelsfestung: Choransicht der Kathedrale von Albi

Uit: „Die Entstehung der Kathedrale"

„Stalen ramen en deuren" door J. Wieland, met een voorwoord van Prof. Ir H. T. Zwiers. 168 bladz. met enige honderden afbeeld. Uitg. van de N.V. Uitg. Mij. „Kosmos", Amsterdam-Antwerpen, 1952. Prijs gebonden *f* 14.50.

Een boek over een belangrijk onderdeel van het bouwvak, geschreven door iemand die daaromtrent bij uitstek deskundig is en uitgegeven in een bijzonder verzorgde vorm.

De inhoud strekt zich uit over stalen ramen, deuren, puien, wanden, kozijnen, hang- en sluitwerk, bescherming tegen roest, behandeling op de bouwplaats, montage en kwaliteitskenmerken.

Het boek omvat een practisch volledige behandeling van hetgeen de inhoud aangeeft, met dien verstande dat de stof, in hoofdzaak en bewust, is beperkt tot hetgeen in Nederland als normaal werk wordt vervaardigd. Op zichzelf is daar weinig op tegen en deze wijze van behandeling levert in ieder geval het grote voordeel op dat iedere bouwtechnicus in dit boek voor de gangbare practijk de best mogelijke informatiebron kan vinden. Een dergelijk, uitvoerig opgezet, handboek voorziet in ons land stellig in een behoefte, temeer nu het boek van A. W. de Goey, „Het stalen raam", uitverkocht is. Het omvangrijke illustratiemateriaal, dat zeer fraai is uitgevoerd, is van grote waarde. De hierbij voorkomende foto's van uitgevoerde raam-, deur- en wandconstructies geven het voordeel dat ontwerpers zich een oordeel kunnen vormen omtrent het architectonische effect van verschillende uitvoeringen.

De hierboven genoemde beperking van de stof heeft nog wel een klein bezwaar. Prof. Zwiers stemt in zijn voorwoord een loflied aan omtrent het nut van specialisatie inzake technische handboeken. In zeker opzicht is dit loflied gemotiveerd en men kan zelfs zeggen dat specialisatie tegenwoordig een onvermijdelijke zaak is. Niettemin dient men zich de eveneens onvermijdelijke bezwaren van die specialisatie toch wel voortdurend bewust te zijn. Zo'n bezwaar is onder andere dat de zeer gespecialiseerde technicus het gevaar loopt de betekenis van de samenhang van onderdelen van zijn speciale onderwerp met het geheel, soms wat uit het oog te verliezen. Eèn klein voorbeeld hiervan, geput uit het onderhavige boek:

Hèt grote bezwaar van vrijwel al onze normale raamconstructies — in hout èn metaal — is het onvoldoende isolatievermogen tegen koude. Het dubbele raam is weliswaar in dit opzicht een vrij afdoende oplossing, doch heeft overigens de bekende bezwaren. Veel beter is dan ook een góede dubbele „beglazing". Indien nu in het onderhavige boek in enkele zinnen wordt meegedeeld dat een bepaalde vorm van dubbele beglazing alleen kan worden aanbevolen in gevallen waar de doorzichtigheid — geschaad door stof en aanslag — niet van groot belang is, is die opmerking alleen juist ten aanzien van de sporadische toepassingen van dubbele beglazing in ons land en van de daarbij gevolgde wijze van uitvoering. De lezer kan hierdoor echter op een dwaalspoor gebracht worden, want die opmerking geldt niet voor de moderne vorm van dubbele beglazing — zonder stopverf — die, van Amerika uitgaande, steeds meer ingang vindt. En die richting zullen wij móeten uitgaan. De summiere verwijzing, een halve bladzijde verder, naar deze „Thermopane" ruiten, is niet voldoende om de gegeven ongunstige indruk van dubbele beglazing op te heffen en men zou gaarne in dit boek een meer nadrukkelijke uiteenzetting over de noodzaak van een betere isolatie van onze ramen hebben willen aantreffen. In zoverre is een te grote beperking tot Nederlandse constructievormen in dit boek toch wel even een bezwaar.

Een dergelijke opmerking is hier evenwel slechts als van algemene strekking te zijn bedoeld en zij behoeft aan de grote gebruikswaarde van dit boek en aan de mate waarin de aanschaffing daarvan sterk kan worden aanbevolen, practisch niet af te doen.

Ir W. Valderpoort.

Form door Max Bill
Verlag Karl Werner Basel 1952
Prijs gebonden *f* 37.75

In dit, als „prentenboek" bedoelde, werk tracht Max Bill een soort van balans op te maken over de stand van de vormontwikkeling in het midden van de XXe eeuw.

Wanneer hij dit zo stelt, met de toevoeging „vanuit het standpunt van de auteur gezien", dan is het deze laatste toevoeging, die het keiharde voornemen om nu eens de balans op te maken, wat mildert; en is het deze toevoeging, die aan dit boek karakter geeft.

Boekhoudkundig mag het dubieus zijn balansen op te maken vanuit eigen standpunten gezien; hier, in deze poging om van een soms kabbelende, soms bruisende stroom, welke „vormontwikkeling" genoemd wordt, een moment-opname te maken, is het heel verstandig er aan toe te voegen dat het van een eigen standpunt uit gezien is.

En het toont dat er begrip is voor wat het betekent om te oordelen over de stand van een beweging waar we zelf deel van uit maken.

Max Bill begint met het afrekenen met de gedachte, dat het verstandelijk doordenken van een opgave automatisch tot de schone vorm zou leiden. Vervolgens rekent hij af met het begrip „industriële vormgeving", waarbij het zwaartepunt op de industrie komt te liggen en de werkelijke, geestelijke productiefactor te veel verdrongen raakt.

Via de invloeden van de kunst op het gebruiksvoorwerp in ruime zin, komt hij tot het uitspreken van zijn overtuiging, dat de beslissende factoren, welke tot de goede vorm leiden, van morele en aesthetische aard zijn.

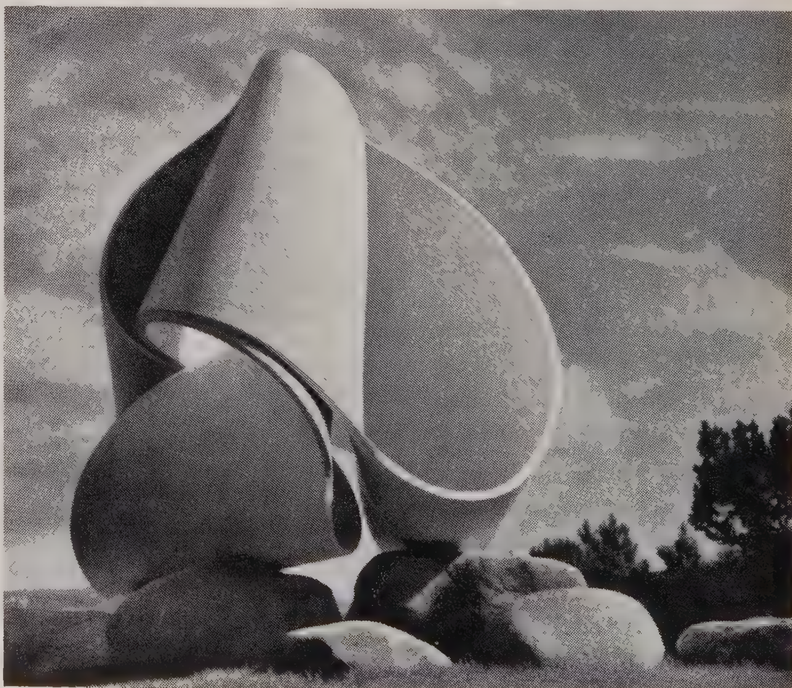
Van deze overtuiging uit heeft hij een collectie prenten samengebracht, die voor ons en waarschijnlijk ook voor later, een goed beeld geven van dat, wat deze generatie gezocht heeft.

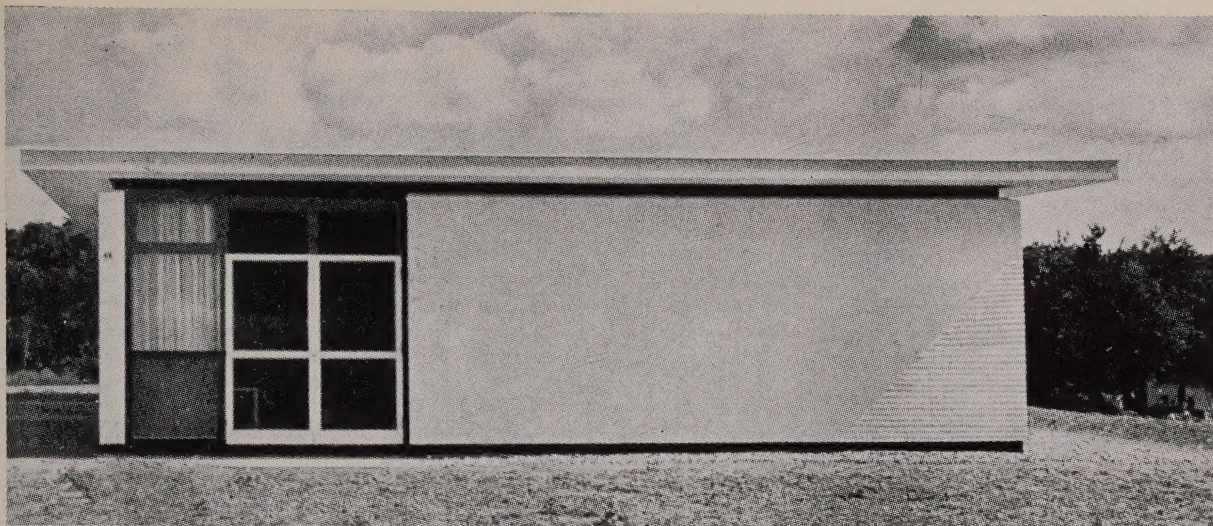
Of daarbij die beslissende factoren, welke hij onderkent, meer op het aesthetische dan op het morele gericht zullen zijn, zal de werkelijke balans uitmaken van dit streven uit het midden der XXe eeuw.

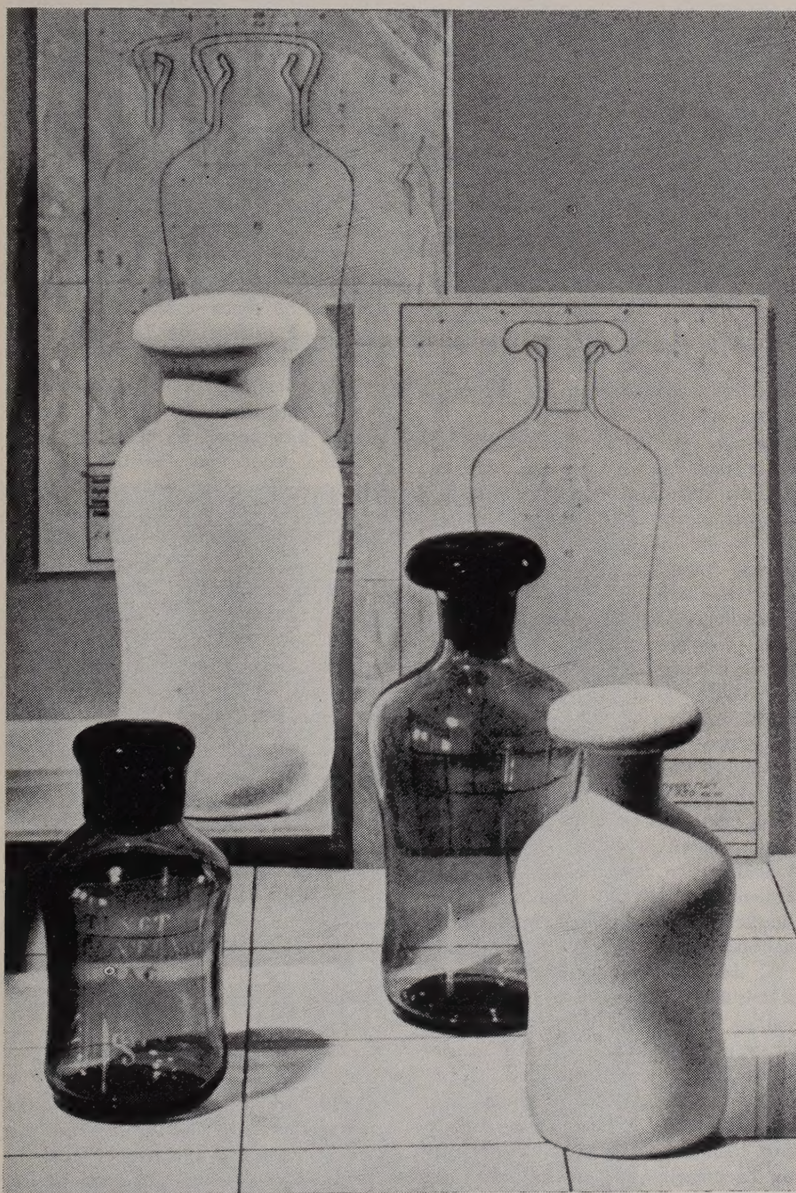
Deze gedachten roept de schrijver op in dit mooi verzorgde boek, dat van een inspirerende klaarheid getuigt, zoals zijn eigen werk, hierbij afgebeeld, dat doet met het bijschrift: „Im Gegensatz zum mathematischen Modell ist es gleichzeitig auch persönliche Aussage".

M. D.

Max Bill, Zürich „Ein Werk der konkreten Kunst ist die Realisierung einer Idee mit den Mitteln der Gestaltung. Im Gegensatz zum mathematischen Modell ist sie gleichzeitig auch persönliche Aussage"

G. Rietveld, Utrecht „Das Abtrennen der Backsteinwand vom Boden durch den Sockel, der Dachplatte vom Hauskörper, zusammen mit der farbigen Gliederung der Fensterfläche sind die hervorragenden Markmale dieser klaren Architektur"

Uit: ,,Form''

Wilhelm Wagenfeld und Heinz Löffelhardt, Stuttgart „Aus Material und Funktion wurden diese zur Aufbewahrung von Medikamenten und Chemikalien bestimmten Flaschen zu ansprechenden Gegenständen entwickelt"

Vervolg boekbespreking

Stadtplanung für Wien, Bericht an den Gemeinderat der Stadt Wien, von Prof. Dr Karl Brunner, Leiter der Stadtplanung, herausgegeben vom Stadtbauamt der Stadt Wien, 1952.

Een boek van ruim twee honderd bladzijden, kloek van formaat, maar eigenlijk slechts een interim rapport.

In drie jaren — 1949—1951 — heeft het stedebouwkundig werk tot een enigermate afgerond resultaat geleid, maar langere tijd is nodig om voor het omvangrijke gebied van Weenen met zijn ingewikkelde vraagstukken

„een uiteindelijk en tot in het laatste detail vastgelegd stadsplan" uit te werken. Aldus Dr Brunner. Hij laat zien wat in de laatste jaren is aangesneden en opgedist en wat nog te vuur staat. Een veelheid van partiële plannen wordt opgediend, bijna alle in zwart-wit en grijs, — overwegend zonder bruikbare schaalaanduiding, met de noordpijl in vele richtingen of zonder noordpijl, en zonder verwijzing naar een overzichtskaart, waardoor ze meestal niet in hun verband te begrijpen zijn, — plannen tot stadsverbetering, verkeersoplossingen, soms met verschillende varianten maar zonder dat de bestaande toestand wordt getoond die uitgangspunt van de puzzle was. De raadsleden van Wenen zullen het beter begrijpen dan buitenstaanders.

Wenen zit politiek in de knoei, economisch in de knoei, stedebouwkundig in de knoei, en het valt stedebouwkundig niet afdoende uit de knoei te helpen zolang..., en dus... Dr Brunner roeit met de riemen die hij heeft en verschaft het gemeentebestuur de plannen om Wenen bij te doen blijven, te fatsoeneren naar vermogen.

Er wordt geen programma ontvouwd; weinig resultaten van onderzoek worden overgelegd. Een interim rapport over een twintig onderwerpen die elk een monografie zouden verdienen; de netto stadsuitbreiding wordt in acht bladzijden afgedaan. De bevolking is sinds 1947 vrijwel stationnair, bedraagt circa 1.780.000 zielen, het dubbele van Amsterdam. 4400 ha hebben een bevolkingsdichtheid van 300 inwoners per ha, die men terug wil brengen tot 200, — waartoe toch aan een 440.000 inwoners een nieuwe woonstee moet worden verschaft, wellicht in dochtersteden. Hervorming bij stukjes en beetjes van de stad met zijn vele lastige verkeersvraagstukken heeft echter blijkbaar het meest de aandacht.

Het slot van de inleiding is te beschouwen als Karl Brunner's ambtelijk-stedebouwkundige belijdenis: „Stadtplanung für Gegenwart und Zukunft betreiben heiszt, die bereits in absehbarer Zeit realisierbaren Reformen und Neuerungen endgültig festzulegen und — schon der gegenseitigen Bedingtheit wegen — ihre eheste Verwirklichung anzustreben, ohne dadurch weiter reichenden Regulierungen, die in der Zukunft notwendig werden dürften und schon heute vorhergesehen werden können, den Weg zu verstellen".

Dit boek doet terdege beseffen dat de grootste steden stedebouwkundig de grootste zorgen hebben — doordat met de omvang van de steden de verwikkelingen toenemen — en dat ongewoon sterke persoonlijkheden nodig zijn om die zorgen de baas te worden, en zéker om zich en de stad daarboven te verheffen.

Het boek toont *hoe* Dr Brunner en zijn staf sappelen — verdienstelijk sappelen, meen ik — en hoe *Wenen* stedebouwkundig sappelt. Een interim rapport, leesbaar geschreven en wel lezenswaardig.

W. B.

"Formschöne Lampen und Beleuchtungsanlagen"
Gerhard Krohn/Fritz Hierl
194 pg. 21 × 30 cm 500 illustraties. Uitg. Georg D. W. Callwey. Prijs geb. *f* 35.70.

De firma Callwey te München, de bekende uitgeefster van plaatwerken op het gebied van architectuur en kunst, heeft ons vergast op een uitgave over hedendaagse verlichtingsarmaturen. Ik geloof dat het inderdaad zin heeft om op het ogenblik de balans eens op te maken van de vormgeving der electrische verlichtingsarmaturen. Eindelijk begint men vrijwel over de gehele linie in de vormgeving de consequentie te aanvaarden van het medium electriciteit.

Eeuwenlang is het verlichtingsmedium, de toorts, de olielamp, de kaars, de petroleum- en de lichtgaslamp geweest.

Behalve de laatste hadden ze bij alle verschillen dit gemeen, dat de lichtbron naar boven gericht was. Alleen het onder druk staande lichtgas kon in een gloeikous in een willekeurige stand verbrand worden.

Het merkwaardige is, dat al deze verschillende wijzen van verlichting in de loop der eeuwen in een karakteristieke eigen vorm zijn uitgekristalliseerd. Dit kan van de electrische verlichting nog niet gezegd worden, integendeel, voortdurend komt men tot andere vormen.

Voor een deel ligt de verklaring hierin, dat men telkens weer andere mogelijkheden om electrische energie in licht om te zetten ontwikkelt. We kennen nu de gloeidraadlamp, de booglichtlamp, fluorescentielampen, enzovoorts.

Al deze verschillende soorten van electrische verlichting vragen eigen vormen. Nu is het het merkwaardige, dat de glazen bollen en buizen waarin de electrische energie in licht wordt omgezet, van de aanvang af zo'n functioneel zuivere en ook schone vorm hebben gekregen, dat in de loop van de ontwikkeling hierin nagenoeg geen veranderingen zijn opgetreden.

Nu de ornamenten! De electrotechnische ingenieurs, die in de aanvang de ontwikkeling leidden en vrij waren van aesthetische vóóroordelen, zagen direct in dat het electrische licht één, zeer van de overige verlichtingswijzen afwijkende eigenschap had, n.l. dat het in elke willekeurige richting geworpen kon worden. Eindelijk was men vrij van de verticale stand van de lichtbron!

Deze eigenschap hebben de lichttechnici volledig uitgebuit. Naar gelang het doel het vorderde, kon men door middel van reflectoren of diffusoren het licht nu spreiden of concentreren in elke willekeurige richting of op elk willekeurig punt. Zo kwam men voor armaturen voor industriële doeleinden langs zuiver wetenschappelijke weg tot armatuurvormen, die enerzijds een optimaal lichtrendement opleverden, maar anderzijds het oog volledig bevredigen door hun zuivere eenvoud. In deze industriële sector kan men dan al reeds van bepaalde „typen" spreken.

Zo gauw men echter armaturen voor woningen en openbare gebouwen moest ontwerpen, raakte men het spoor geheel bijster. De ontwerpers in deze sector, wier „culturele" achtergrond blijkbaar voor een groot deel slechts uit overgeleverde vormen bestond, konden zich niet of ten dele ontworstelen aan de vormen van de kaarslantaarn en de petroleumlamp.

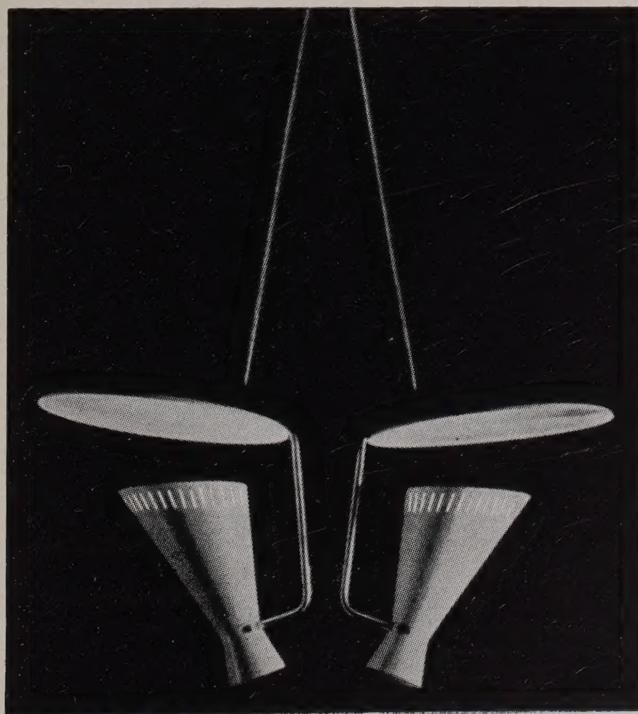
Men kan heden de hoed nog diep afnemen voor een Garnier en een Berlage, die ieder naar hun eigen geaardheid zoveel tientallen jaren geleden reeds prachtige zuivere verlichtingsarmaturen hebben gemaakt, maar anderzijds met verbazing constateren dat de heren Schmitthenner en Granpré Molière en hun talrijke volgelingen, ondanks buitengewoon grote historische kennis en wijsgerige theorieën, de electrische gloeilamp naar de kaarslantaarn hebben verwezen.

Er zal wel niemand zijn die niet de grote schoonheid en de oerkracht van het open vuur erkent en de symboliek ziet in de verterende kaarsvlam. Maar schone theorieën worden met onwaarheden niet bewaarheid en daarom is het zo verheugend, dat na de laatste oorlog er een verfrissende geest te constateren valt bij alle ontwerpers van verlichtingsarmaturen. Kenmerkend is dat de meesten het richten van de lichtbundel in de vorm tot uitdrukking brengen door het maken van kegelvormige of bijna parabolische diepstralertjes, in een oneindig aantal variaties en combinaties.

Reihung paarweise verbundener Strahler im Damenmodegeschäft in Zürich

Uit: ,,Formschöne Lampen''

Kombinierte Reflexstrahler in gespritztem Metall

Dit nieuwste boek van Callwey bewijst, dat deze tendenz in alle landen op het ogenblik aanwezig is. Natuurlijk berust veel er van op een mode, een tijdelijke rage, maar zeker is voor mij, dat voor het niet-industriële verlichtingsornament de doorbraak naar een zuiver functionele vorm gelukt is.

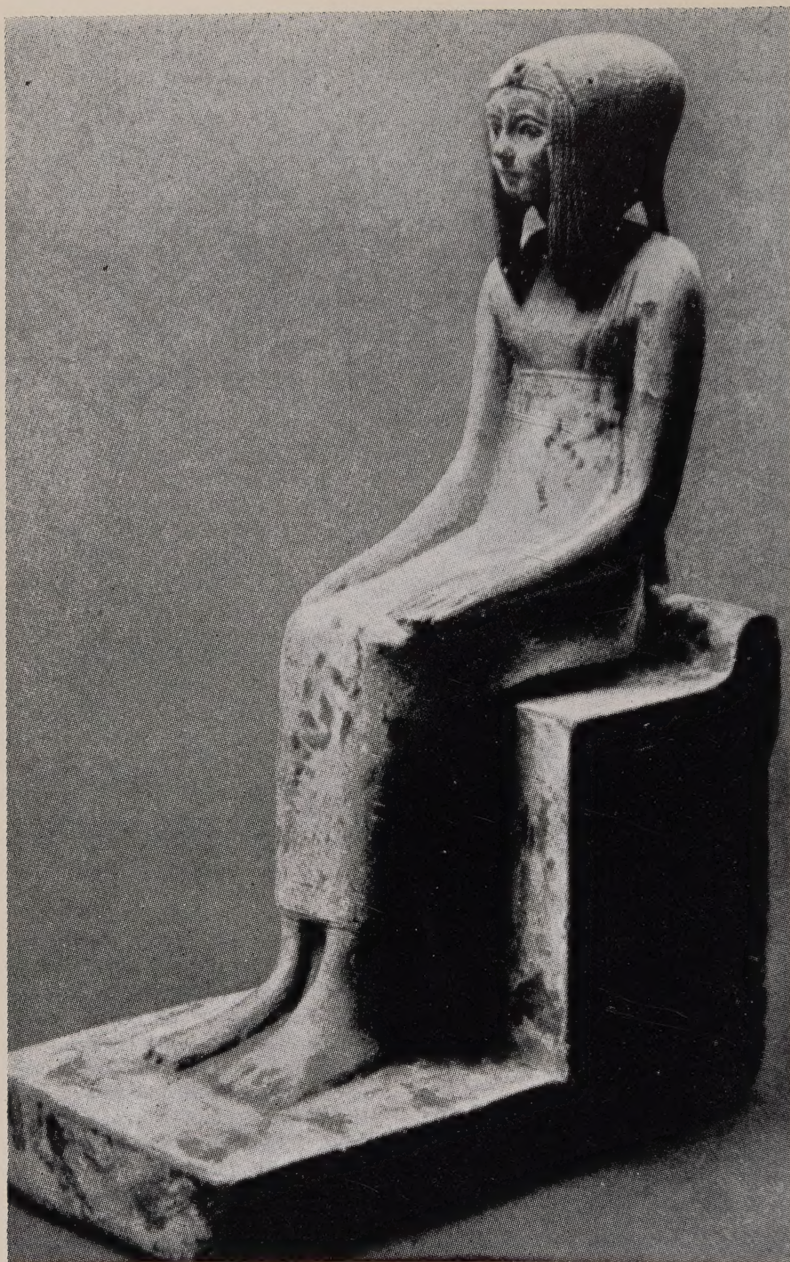
Het is dan ook een genoegen dit prachtig uitgevoerde boekwerk te bekijken. Jammer slechts, dat een kort historisch overzicht over verlichting ontbreekt.

S.

New Kingdom Art in Ancient Egypt
door Cyril Aldred.
De 18e dynastie van 1590 tot 1315 v. Chr.
Uitg. Alec Tiranti Londen 1951
Prijs *f* 10.05 gebonden

De Engelse schrijver Cyril Aldred heeft aan de beide delen Old Kingdom Art en Middle Kingdom Art in Ancient Egypt, dit derde deel over New Kingdom Art toegevoegd, dat bij een kleine tweehonderd goede foto's een zeldzaam levendige, scherpzinnige en gevoelige beschouwing geeft.

De grote verdienste van zijn beschouwing lijkt wel hierin gelegen,

Nubische gevangene

Koningin Teti-sheri

Bediende met kruik

dat hij de worsteling van tegengestelde idealen, onder de oppervlakte van een kalme uniformiteit, gedurende deze 18e dynastie, zó levend weet te beschrijven, dat men zich in die tijd waant — en tegelijk de parallellen uit de onze er naast voelt. Het wegvagen van de oude individualistische feudale maatschappij — en het ontstaan van een meer dynamische en onzekere wereld (met de noodzaak van een organisatie op nationale basis) is in zijn beschrijving nauwelijks historie: het is werkelijkheid, heel gewoon Engels beschouwd.

De geleidelijke overgang in de kunst van het intellectuele symboliseren van dingen „as they were known to exist" naar de visuele weergave van dingen „as they appear" — deze branding in de gedachtenwereld van het symbolische en het naturalistische, van het architectonische styliseren en van de zachtere naturalistische conceptie (met daartussen alle overgangen van geïdealiseerd naturalisme), heel deze gedachtenwereld weet hij levend te maken. En is het wonder dat het ons mensen van 1950 zeer direct aanspreekt? Het spreekt ons aan, omdat het zo algemeen menselijk is en daardoor is het een genot door deze schrijver langs de Egyptische kunst geleid te worden. *M. D.*